

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Komparace pohřebních obřadů RCC, EECB, CHC

The Comparasion of Funeral Rituals in RCC, ECCB, CHC

Vedoucí práce:

Mgr. Pavel Kolář, Th.D., M.T.S.

Autor:

Gabriela Bjolková

Praha, 2010

Poděkování

Chtěla bych na tomto místě poděkovat vedoucímu práce Mgr. Pavlu Kolářovi, Th.D., M.T.S. za trpělivost, toleranci a odborné vedení. Dále bych ráda poděkovala PhDr. Jitce Balatkové ze Zemského archivu v Olomouci za cenné informace, pomoc při práci s archiváliemi a duchovní podporu. P. Mgr. Pavlu Kuchařovi, Ph.D., patří můj dík za konzultace k problematice pohřebních obřadů KC a Mgr. Ing. Aleši Wranovi za konzultace k problematice pohřebních obřadů CE. S vděčností myslím také na svou rodinu a všechny blízké, kteří mě při práci podporovali, především na vzácného kolegu faráře Otta Metyše, jenž je nyní u toho, kterému patří nejhlubší vděk za věšou Boha.

Prohlášení

Prohláuji, že jsem předkládanou diplomovou práci s názvem „Komparace pohledných obad KC, CE, C SHō“ zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Ostravě, dne 24. června 2010

Gabriela Bjolková

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá pohřbem a rituály s ním spojenými. Po úvodu, ve druhé části sleduje vývoj křesťanských pohřebních obřadů a stručně je zasazuje do historického kontextu. Další části jsou věnovány vybraným církvím: KC, CE a CŠH, u kterých je nastíněn jejich vývoj a vztah k tématu, následně je mezi nimi na základě současných agend provedeno srovnání metodami analýzy a komparace u vybraných částí obřadu. Poznatky jsou shrnuty v závěru spolu s reflexí fenoménu smrti a církevních obřadů s ní souvisejících v současné společnosti.

Annotation

This thesis deals with a funeral and rituals connected with it. After the introduction, in the second part it follows the development of the Christian funeral rituals and briefly sets them in a historical context. The next parts are devoted to the selected Churches: they are the RCC, ECCB and CHC, firstly, their development connected with the topic is described, then, on the basis of the current agendas, a comparison through analytical and comparative methods of the selected parts of the ritual is carried out. The pieces of knowledge are summarised in the Conclusion together with a reflection of the phenomenon of death and church rituals connected with death in today's society.

Klíčová slova

Pohřeb, obřady, církev, agenda, komparace, KC, CE, CŠH

Keywords

Funeral, rituals, Church, agenda, comparasion, RCC, ECCB, CHC

OBSAH

[illegible]

6.4. Vnit ní atributyí í	..68
6.4.1. Výb r hudbyí í	68
6.4.2. Výb r text í	..69
6.4.3. Promluva o zesnulémí í	..70
6.4.4. Shromáfd níí í	70
7. ZÁV R.....	72
8. RESUME	75
POUŕITÁ LITERATURA	78
Primární literatura.....	78
Sekundární literatura.....	79
lánky v asopisech	80
Encyklopedie a slovníky	80
Internetové zdroje.....	81
SEZNAM P ÍLOHí í	.. 82

Seznam zkratek

a.v.	augsburské vyznání
C SH	Církev eskoslovenská husitská
C S	Církev eskoslovenská
CE	eskobratrská církev evangelická
sl.	eskoslovenský
Dt	Deuteronomium
Gn	Genesis
h.v.	helvetské vyznání
J	Jan
Mt	Matou–
NO	Nábořenská Obec
Nu	Numeri
NZ	Nový zákon
	íman m
K	ímskokatolický
KC	ímskokatolická církev
SC	Sacrosanctum Concilium
SZ	Starý zákon
Te	Tesalonickým
ZA	Zemský archiv
fi	fialmy

1. ÚVOD

Zdalo by se, že tendence posledních let ať desetiletí, manifestovaná například silícím hospicovým hnutím i apely na humanizaci péstupu zdravotnického personálu k umírajícím a jejich rodinám, v etn konstituování odborné platformy pro profesní vzd lávání ve v dách souvisejících s umíráním a smrtí, vytrhne smrt z pozice, kterou jsme jí v na-í spole nosti p isoudili. Byla vyhnána z na-ích domov i z na-eho v-edního flivota a pokud mohlo i z na-í myslí, za plentu sterilního prost edí nemocnic i lé eben dlouhodob nemocných. Ano, po dlouhé dob ticha a spole enského tabuizování se o smrti, by jen ti-e a ob as a nejlépe v odborných kruzích, op t hovo í. Umírající má právo být informován o svém stavu a m fle rozhodovat, kdo s ním tyto informace bude sdílet, rodina má v t-í možnosti doprovázení, psychologové hovo í o nutnosti p echodových rituál i o pot ebách proflívání a manifestace smutku jako o p irozené du-evní hygien , která byla sou ástí lidského spole enství od nepam ti. Navzdory tlaku mediáln provázané, na výkon a spot ebu orientované spole nosti stále je-t propagující p edev-ím zdraví, mládí, prosperitu a dynamický r st jako ideál, vedoucí ke spokojenosti a úsp -nému místu v flivot . N flky, které se v-ak rozev ely mezi generací na-ích prarodi , zakotvených je-t jakfl takfl ve vertikále: nebe-zem , flivot-smrt, lov k-B h a nejmlad-ími generacemi, které se mnohdy v dom distancují od historického i spirituálního d dictví, jsou v-ak svými b ity, na jejichfl ost í kon í mnohé snahy o resuscitaci porozum ní tradicím, p íjímání rituál a mimo jiné i pokusy o spole enskou rehabilitaci tradi ních k es anských církví a náboflenských spole ností natolik vzdáleny, fle nikdo není schopen objektivn íci, zda je je-t mohlo o ekávat jejich op tovné p íblíflení. Tak potkáváme dosp lé, kte í hore n budují kariéru a sv j flivot vycpávají sob a svým d tem, na které pro samou zodpov dnou práci nemají as, materiálními úsp chy, p i emfl se samoz ejm musí udrflovat v dobré kondici a pokud mohlo i v exkluzivním vzhledu. Je to náro né jak finan n , tak asov . Pojem stá í se jich netýká, stárnutí se brání a nestihnou na erpat dostate né mnoflství flivotní moudrosti, která by jim pomohla ve chvíli, kdy opravdové stá í p íjde a spole nost jim je dá pocítit. A ona to umí. Sta í jsou p ece ti, kte í od erpávají na-e dan , na které musíme pracovat a o které se musíme starat v jejich pot ebách, kterým nerozumíme a ani porozum t nechceme, protofle oni by cht li pro sebe ná-vzácný as. P esn ten as, který ur uje, kdo je je-t šinō a kdo ufl šoutō.

A pak přijde smrt. Někdy náhle, někdy očekávaná a vymaže někoho, kdo tady byl a s kým se požívalo. A vezme ho zcela, nenechá nic, jen zmatek, pocit opuštěnosti a úzkosti, protože zanechává svou vizitkou, ze které je jasné, že v naší kapse uflí zstane a jednou ji budeme nuceni vytáhnout. Ve své praxi kazatelky i jáhenky jsem uflívidla mnoho těch, kteří přišli kvůli babičce, manželovi, synovi, sestře v jejich životě to všechno bylo. Svět kolem nich pádila dál k lepším zítkům, ale ten jejich čas se zpomalil, zastavil, začali se nacházet ztraceni v bezesíly, vytvářeli společnost, která je obtékala, protože jejich problémy a pocity, nebyly její ale fakt mrtvého těla byl přítomen, nedal se obejít, a tak nezbylo nic jiného, než zajít na pohřební službu a dlat všechny ty věci, na které je nikdo v život nepopravil.

Generace našich předků byly ještě dobře zakotveny ve své víře i ve společnosti v obcích, které soudržně udržovaly v chodu rituály, pomáhající zvládat přechodové situace narození, smrti i smrti. Souasně obstaravatelé pohřbů často nebývají aktivními členy církevních společností. Některé ještě mají vzpomínky na dětství s babičkou, která je přivedla do kostela i sboru nebo ví, že byli pokřtěni. Přicházejí však i pozstalí zcela mimo církev, kteří chtějí splnit přání svým blízkým na rozloučení podle obřadu církve, u níž byli zapsáni. Přicházejí s fádostí o pohřeb, ale neví, co vlastně mají očekávat, sami plní zmatek z vlastních pocitů jsou zmítáni obavami, jestli se po nich nebude něco chtít, jestli se vůbec budou šumět zúčastnit, když rituály té církve neznají. Často naznačí, že sice chtějí církevní obřad, ale vlastně nechtějí, aby byl afl tak církevní a vlastně nemají ani určitou představu o tom, co se za tím pojmem škírkvní, skrývá. A přicházejí také otázky, jestli je to tady stejné jako tam (jednou někde viděli nějaký obřad, ale snad ani neví, jaká církev to byla). Dnešní duchovní tedy v duchu ekumenismu i globalizace má být schopen dávat informace i o jiných církvích - stejně obtížně v naší sekularizaci ztýrané společnosti bojujících o zachování spirituálního dědictví a hledajících cesty, jak zprostředkovávat kontakt člověka s Božím slovem a Boží láskou.

Tato práce si klade za cíl pokusit se o srovnání pohřebních obřadů jednak z hlediska jejich struktury ve slofkách, které jsou porovnatelné (podstatnou součástí pohřbu v římskokatolické církvi je například mše, která ovšem není součástí pohřebních obřadů dvou dalších srovnávaných subjektů, proto se jí nebudeme detailně zabývat a zmíníme ji jen okrajově, jako

nutný fenomén). Dále se tato práce pokouší zasadit pohled a rituály s ním spojené do historického kontextu. Jednotlivé prvky obad nebudeme vykládat, ale použijeme metody analýzy procesu a komparace.

Pro srovnávání jsem vybrala tři církve, ke kterým se na našem území hlásí nejvíce obyvatel: římskokatolickou církev, nesoucí na bedrech vzepjetí i pády historie dvou tisíc let, v pluralitě jejích jednotlivých odnoží, dále českobratrskou církev evangelickou, dříve ku reformace a Církev československou husitskou, jejíž členkou mám tu možnost být.

2. HISTORICKÁ OUVERTURA

2.1. Nahlédnutí do pohřebních praktik doby předkřesťanské

Křesťanství se svou péčí o živé, umírající i zemřelé vstupuje samozřejmě do dějů spletitých sociálně právních dějů, provázejících lidstvo již po věky. ŠK nejstarším svědectvím, která nás informují o lidské civilizaci, patří pohřebiště a pohřební rituály pravku a starověku.¹ Z různých archeologických dokladů, například z pohřebních míst, se můžeme dopátrat mnoha informací o společnosti v níž žil, o myšlenkovém světě i konkrétních podmínkách jeho života. ŠK rituálu smrti patří věc, co se děje od okamžiku smrti až po konečné uložení pozstatku zemřelého na vyhlédnutém, případně i předem určeném místě a péče o toto místo. Patří k tomu zpravidla uložení, umytí, oblečení, smutek pozstatých, tanec, hudba, zpěv, gestikulace, mimika, zvláštní oděv, vystavení zemřelého, přenesení na předem určené místo, uložení na hranici, zapálení hranice, pohřbení spálených pozstatků nebo nespáleného těla, péče o pohřebiště a rituální (někdy se opakující) hostina. Při pohřebním obřadu hrají roli i faktory. Jednak jsou to náboženské představy provázející průběh pohřbu, dále představy o tom, kde se zemřelý po smrti nachází (zde jsou zahrnuty ohledy na zemřelého a jeho práci) a konečně i místo zemřelého v rodině nebo společnosti, protože pohřeb je často demonstrací bohatství a společenského postavení pozstatých.² Ukládání tělesných ostatků i stopy flákových pohřbů najdeme prakticky v každé kultuře. Už z mezolitu, z období sběračů a lovců existují doklady pohřbívání mrtvých ve skrvené poloze, rituálně posypaných červenou hlínou, v neolitu, při přechodu od kočovné společnosti ke kultuře sídlitelské a zemědělské máme doklady vzniku první sepulkrální architektury ve formě mohyl nebo dolmenů. Z doby bronzové, kdy se mezi pohřební výbavou nalézají i měděné a bronzové přerky, je doloženo i pohřbívání v lodích, při silně rozvinutém kultu slunce. Místa posledního odpočinku se postupně kryjí náhrobky, i pomníky a ve vyspělých kulturách mají nejrozmanitější formy. Egypťské pyramidy fascinují svou monumentálností dodnes. V egyptském umění převládají stély s postupně stále více propracovanými reliéfy. Ve 4. století př. n. l. zakázal Demetrios Falérský i pohřbívání luxus a tak hroby označují pouze malé náhrobní desky s lekyty. Římané pouštějí k pohřbívání svých zemřelých různé forem hrobů, v etruských hrobech a kolumbáriích, jejichž vzorem byly patrně jeskyňské urny s popelem

¹ JÖCKLE, Clemens. *Memento Mori : Historie pohřbívání a uctívání mrtvých*. Praha : Euromedia Group, Knihní klub, Balios, 2000. s. 5.

² UNGER, Josef. Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy. In MALINA, Jaroslav. *Panorama biologické a sociokulturní antropologie : Modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných" oborů*. Brno : Cerm, Nauma, 2006, s. 16-17.

z Etrurie.³ Doklady o způsobech pohřbívání u Římanů máme také z literatury. Tacitus považoval za typický druh všeobecně vládnoucí říšské pohřbívání, o něm mluví i Cicero a Plinius, který jej vysvětloval tím, že povodňová pohřbívání byla v protahujících se válkách omylem vyhrabávána a tak bylo nařizováno je spálit. Jsou známa bratrstva starající se o vlastní přehřívání. Zeměli v antickém Římě mufl významného postavení, bývalo jeho tělo umyto a provizorně nabalzamováno takzvanými *pollinctores* a vystaveno po několik dní v domě na katafalku (zvaném *lectus funebris*) tak, aby nohy směřovaly ke dveřím. Místnost byla vyzdobena květinami a opatřena nádobami s vonnými látkami. Okolo hrobu ohnala ženy zemřelého oplakávaly. V den pohřbu (za trubení, náku a písní oslavujících ctnosti a ctnosti zemřelého) doprovodil zesnulého smutní průvod přes msto za hradby až na místo, kde měl být spálen nebo pohřben. Součástí průvodu byly i voskové masky předků (*imagines*) uchovávané v některých rodinách. Na místě bylo tělo pokryté obětmi dary položeno na hranici a spáleno, přičemž přítomní zůstávali poblíže. Jeho kosti byly omyty vínem, vloženy do urny a nakonec pohřbeny do země nebo umístěny do výklenku uvnitř náhrobku. Ohrazený hrob byl chápán jako dom mrtvých a jeho pohřbení se tvrdě trestalo.⁴ Součástí obřadů byli i následné úkony, jako *silicernium* o hostina po obřadu, i další hostina na konci devítidenního smutku za zemřelého. *Parentalia* a *Feralia* o tedy dny smutku ve stejný se všeobecně dodržovaly každoročně. Otroci a chudí bývali pohřbeni do společných hrobových jam nespálení.⁵

Také v římských provinciích vládl v době přelomu vku říšský způsob pohřbívání. Říšské pohřbní rity Germánů máme doloženy jednak v Tacitově spise: *De origine et situ Germanorum* z roku 98 n.l., jednak ve starogermánské mytologii. Zjevně byly formovány představami o posmrtném životě, který bude ve Valhale probíhat i dle provedení předepsaných rituálů. Postupně od 2. století však nejen u Římanů, ale obecně zaznamenáváme přechod od říšského ke kostrovému způsobu pohřbívání zesnulých. V období stěhování národů, pak ukládání neobřádků do hrobů v nepravidelných řadách vládl ufl v celé střední a západní Evropě.⁶

Šlované, pokud je od 6. století v archeologických nálezech rozpoznáváme, své mrtvé spalovali. Pohřbní ritus byl v souladu s náboženskými představami, které sice známe jen

³ JÖCKLE, Clemens. *Memento Mori : Historie pohřbívání a uctívání mrtvých*. Praha : Euromedia Group, Knihní klub, Balios, 2000. s. 5-9

⁴ UNGER, Josef. Pohřbní ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy. Brno : Cerm, Nauma, 2006, s. 22

⁵ Ibid., s. 21-23

⁶ Ibid., s. 23-32

útrfkovit , ale odpovídají společnému indoevropskému základu, v jehož centru bývalo hromovládné božstvo, ale i r zné p írodní síly. D ležitá byla víra v nesmrtelnou du-i, která odchází do jiného sv ta a kremace tento p echod usnad ůovala, nebo p ímo umoř ůovala.⁷

2.2. fide

Vztah k zesnulým člen m společnosti a pé e, kterou jim po smrti v novali, jsou z ejmé jifl ze sv dectví praoteckých p íb h hned v první knize Mojží-ov , kdy koupí pozemku a první rodové jeskynní hrobky Abrahama na poli Efrónov v Makpele naproti Mamre, je v nována celá 23. kapitola. V 50. kapitole se také dozvídáme o rituálech provázejících poh bení t la ó po ínaje balzamováním, p es pr vod s typickými ná ky, 7denní smute ní slavností, ařl po uloř ení do rodinné hrobky. Ve 4. Mojží-ov knize nacházíme v 19. kapitole nap íklad n která kultická ustanovení : šKdo by se dotkl kteréhokoli mrtvého ůlov ka, bude ne istý po sedm dní. T etího a sedmého dne se bude tou vodou o i- ovat od h íchu a bude istý (Nu 19,11-12a)í .Toto je ád: Kdyřl n kdo zem e ve stanu, kařdý, kdo do toho stanu vstoupí, a kařdý, kdo v tom stanu je, bude ne istý po sedm dní. Také kařdá otev ená nádoba, pokud na ní není p ívázána poklice, bude ne istá (Nu 19,14-15)í .Pro ne istého vezmou trochu prachu z krávy spálené k o i- ování od h íchu a na n j se do nádoby nalije erstvá voda. N kdo istý vezme yzop, smo í v té vod a st íkne na stan, na v-echno nádobí i na v-echny lidi, kte í tam jsou, i na toho, kdo se dotkl kostí nebo skoleného anebo mrtvého i hrobu. T etího a sedmého dne st íkne istý na ne istého, a tak jej o istí sedmého dne od h íchu. Ten si vypere roucho, omyje se vodou a ve er bude istý (Nu 19,17-19).ō I dal-í poh ební zvyklosti m ly nábořlenský význam. Inspirace textem ři 72,16 je poznatelná ve zvyku trhá ní trávy a házení za hlavu p í odchodu ze h bitova.⁸ Zjevným základem pro poh bívání do zem je ver-: šPrach jsi a v prach se navrátí-ō(Gn 3,19b) Roz-í ením platnosti Dt 21,23 vyvstala povinnost poh bívání pokud mořlno jifl v den ůmrtí.⁹ Pe livé provád ní poh ebních rituál bylo citliv vnímáno celou společností a postupn se utvá ela poh ební společnost zvaná Chevra kadi-a, která dohlířela na dodrřlení v-ech p edpis , mezi které pat íla i recitace modliteb a tení řlalm ,

⁷ UNGER, Josef. Poh ební ritus 1. ařl 20. století v Evrop z antropologicko-archeologické perspektivy. Brno : Cerm, Nauma, 2006, s. 35

⁸ UNGER, Josef. Poh ební ritus 1. ařl 20. století v Evrop z antropologicko-archeologické perspektivy. Brno : Cerm, Nauma, 2006, s. 138-139

⁹ KOHLER, Kaufmann. *The Jewish Encyclopedia* [online]. New York : 1901-1906, 1.8.2002 [cit. 2010-05-14]. Burial. Dostupné z [WWW:<http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=1607&letter=B&search=burial>](http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=1607&letter=B&search=burial).

obmytí těla, doprovod na hřbitov, následná očištění, i přesto pozůstává stále v etnografické oblasti škriač s následnými vzpomínkovými obřady o 7, 30 dnech, i roce. Švečkové rituály Pohřebního bratrstva pomáhaly nejen zemřelému, aby předstoupil před Boha v istém stavu, ale i pozůstalým překonat smutek.¹⁰

2.3. Od nástupu k esenství

Švečkové svátosti obklopují člověka v rozptýlení jeho celého života od narození po smrtelné lože, neobejde se bez obřadu ani člověka po smrti. Plno pohřebních způsobů a obřadů je doloženo téměř od samých počátků existence lidského tvora. První křesťané nevymýšleli s uklízením mrtvého těla nic nového; v té době se podrobovali vžitým zvyklostem popípadaným okolnostem a i když tradice tědili a předznamenávali ji novými duchovními obsahy.¹¹ Za pohřební sloufily první křesťané macešské poufívané nekropole, postupně začaly využívat katakomby, které se po vydání Konstantinova ediktu stávaly i kultovními poutními místy, aby pak byly v prěhu 5. století opouštěny na úkor levnějšího, jednoduššího a lépe přístupného pohřbívání na povrchu.¹² Osoba Ježíše Krista se stává mostem mezi živými a mrtvými, v pevné víře a naději na další pokračování existence, bytvež mrtvé, avšak v o to radostnější formě. Josef Unger se domnívá, že švečkovou přítavitost k esenství mezi lidem antického světa právě v prvních staletích našeho letopočtu lze do jisté míry vysvětlit tím, že nabídlo po smrti uchování identity člověka a vnější život v blízkosti Boha.¹³ Viz. 1Te 4,13-17, nebo J 5,25.

Živých a mrtvých byly od pradávna v představách lidstva jistým způsobem provázány. Smrt byla přirozenou součástí života živých a zesnulým i podchodu ze života zůstávalo jisté místo ve společnosti. Přesto se živi snažili od mrtvých a jejich pozůstatků distancovat, proto pohřební byla vždy mimo obec a vykonáváním rozličných rituálních praktik, aťso přetrvávajících z dob předkřesťanských, později i křesťanskými obřady, jejichž předsnému dodržování se v představách lidí připsovala nadpřirozená moc, se mlo zabránit nekontrolovanému kontaktu nebo nároku zemřelých na tento svět. Starověký odpor k mrtvým mne vyúsťil z kázání Jana Chrysostoma: Šdmej, aby se ve mst nebudovaly fládné

¹⁰ KRÍTOFOVÁ, Ester. *Prafská Chevra Kadi-a*. Brno, 2008, s. 68

¹¹ SALAJKA, Milan. *Křesťanská bohoslufba*. Praha : Blahoslav, 1985. 75 s.

¹² UNGER, Josef. Pohřební ritus 1. afl 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy. In MALINA, Jaroslav. *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie : Modulové učební texty pro studenty antropologie a "přibuzných" oborů*. Brno : Cerm, Nauma, 2006, s.23 a 135

¹³ Ibid, s.135

hrobky. Kdyby n kdo tam, kde spí–a jí–, pochoval mrtvolu, co by sis po al? Ale i když tam, kde spí– a jí–, mrtvé nepoh bívá–, p ece je na údy Kristovy ukládá–.õ¹⁴ N kte í z prvních k es an , na zd razn ní radostného návratu k Bohu za branami flivota, nep íkládali místu svého posledního odpo inků fládný význam a manifestovali tím také distanci od pohanství. Postupn v–ak p evládla jiná tendence, a sice víra v nutnou neporu–enost hrobu, jako podmínka k probuzení k poslednímu soudu a následnému flivotu v němu. Takovouto ochranu p ed znesv cením (a také snaha o poskytnutí p ímluvy a ochrany n koho mocného) zaji– ovalo poh bívání šad sanctosõ, tedy k zesnulým mu edník m, pozd ji i p ípadn s ástmi jejich ostatk , takfle pod jejich patronací se pak nacházela nejen t lesná stránka, ale celá bytost. Dob e to vystihují slova Maxima Turínského: šMu edníci nás st eflí, dokud flijeme ve svých t lech, a ujímají se nás, jakmile svá t la opustíme. Zde na zemi nám brání propadnout h íchu a po smrti nás chrání p ed hr zemi pekel.õ¹⁵ Kolem místa posledního odpo inků uctívaného mu edníka se postupn realizovaly dal–í hroby a vznikala místa uctívání posléze i s kaplí i bazilikou ó podle pot eby dostate n prostornou, aby mohla pojmut v ící uchylující se pod ochranu poh beného patrona. Samoz ejmostí se stal p echod od d íve b fln praktikovaného flárového poh bívání k poh bívání kostrovému, což m lo pro v ící eschatologický význam. Na území st ední Evropy se tak d lo postupn , také poh bívání mimo církevní poh ebi–t , tedy mimo posv cenou p du, na polích, kopcích, na k ířovatkách cest, se na na–em území udrželo je–t po p íjetí k es anství a muselo být upravováno na ízeními církve i panovník , jak dokládají Hn zdenská statuta z roku 1038, v nichfl B etislav I vyhla–uje: šRovn fl i ti, kdofl se opovaflují pochovávatí své mrtvé v polích nebo v lesích, zaplatí arcijáhenu vola a 300 pen z do d chodu kníflecího; mrtvého v–ak a pochovají znova na h bitov v ících.õ¹⁶ Podobn hovo í i na ízení B etislava II o padesát let pozd ji: šMnozí pak po lesích a po polích s rozli ými kouzly a zlým duch m dary mrtvé své poh ebovali. Jiní stánky pohanským oby ejem na rozcestí ínili, pravíce, fle by se tu du–e p edk aneb p átel jich z t l vycházejíce zostavovati m ly aneb fle by bohové pekelní asem tu svú rozko–mívali.õ¹⁷

Teprve Karel Veliký poh eb do zem uzákonil a pod trestem smrti zakázal poh eb flehem.¹⁸ Na ídil také, aby t la k es an byla poh bívána na h bitovech kostelních, nikoli na

¹⁴ ARIES, Philippe. *D jiny smrti I*. Praha : Argo, 2000,s. 49

¹⁵ Ibid, s.52

¹⁶ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v eské lidové kultu e*. Praha : Vy–ehrad, 2004,s.266

¹⁷ Ibid, s.266

¹⁸ JÖCKLE, Clemens. *Memento Mori : Historie poh bívání a uctívání mrtvých*. Praha : Euromedia Group, Kníflní klub, Balios, 2000. s. 11

pohanských pohřebních. Kanonické právo v 9. Století přímo zakotvilo blízkost kostela a pohřební. Uvnitř se však, podle Nantského ediktu, smí pohřbívát pouze duchovní, což však v praxi nikdy nebylo striktně dodržováno – hroby panovníků a lení –lechtických rodů jsou toho podnes důkazem.¹⁹ Jiří Rouenský koncil 1581 vymezil tyto skupiny lidí, kteří mohli řádat o pohřbu v kostele – totiž, je-li zasvětil život Bohu (eholníci apod.), duchovní a významní –lechtici a konečně lidé s mimořádnými zásluhami. Podobně dlel tyto řadatele do těchto skupin i koncil 1683 v Řemeši. Prakticky se tedy v kostelích pohřbívalo až do 18.století a ve které kanonické zákazy měly za následek pouze zpoplatnění pohřbu. Postupně svou tvůrčí pozici zaujal kostel jako místo, kde probíhá proměňování přeměny se chléb a víno mění v krev a tělo Kristovo a pohřbívání šed sanctosů nahradilo pohřbívání šapud ecclesiam.²⁰

Pohanské *parentalie* i *lemurie*, i oběti mrtvým na svátek sv.Petra v únoru, jsou nahrazeny zpodnětu Odilona z Cluny ustanovením 2.listopadu, prvního dne po Velích svatých, za den památky zesnulých. Pohřební ritus také prolévá svůj vývoj. Péče o umírající a zesnulé stále více přechází z příbuzných na církevní společenství, aby se posléze obzvláště v obdobích epidemií a válečných ran, zase vracela do rukou pozůstalých. Vztah člověka ke smrti v období pozdního středověku je dobře dokumentován ve spise Jana z fatic *Der Ackermann aus Böhmen* (Oráč zech), který v rozhovoru o ráce a smrti ukazuje postupné přijetí této skutečnosti člověkem a odpovídá na filozofické otázky po podstatě bytí. Dostáváme se tak do druhé fáze lidské reflexe smrti, která je, zhruba mezi 13-16.stoletím, vnímána jako smrt s podstatně individuálními rysy, aby postupně v průběhu 17. a 18.století přijala ve společenské pozici svého surového a nebezpečného.²¹ V dle jiných vědy byla období, kdy strach ze smrti narůstal. Právě tehdy se uplatňovaly pokyny k tomu, jak se na smrt připravit formou knih o dobrém umírání – *ars moriendi*, případně *ars bene moriendi* (první byla napsána kolem roku 1415 neznámým dominikánským mnichem a díky knihtisku se, v mnoha upravených verzích, velmi rychle rozšířila). V 16.století i v tomto okruhu dochází k výrazné proměně. Dívají se na správný konec lidského života, tedy umění zemřít, se nyní přesouvá na správný život v jeho celém průběhu. Vůdypřítomnou smrt, zasahující do lidského života dle vlastní libosti zobrazovaly i tance smrti – výtvarná díla spojující personifikovanou smrt s postavami z různých sociálních vrstev společnosti. Šláň smrti, jak

¹⁹ Ibid, s.11

²⁰ ARIES, Philippe. *Dějiny smrti I*. Praha : Argo, 2000,s. 48-105

²¹ UNGER, Josef. Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy. Brno : Cerm, Nauma, 2006, s.136-137

byla vnímána smrt neokávaná nebo násilná, u ní nemá vliv na budoucnost lidské duše, pokud osoba prošla širší generální i speciální přípravou. Obsah takové přípravy byl odlišný podle různých církví. V představách Matie je Cyrilló kazatele Jednoty Bratrské, generální příprava spočívala v neustálém prokazování víry a rozjímání o smrti, jakési permanentní *memento mori*, speciální přípravou byla osobní zbožnost, střídmost, nelehlost a trpělivost. Jezuita Robert Bellarmín také klade ve svém spise důraz na zbožný život, ale důležitost také popisuje aplikaci všech sedmi svátostí a v okamžiku přicházející smrti stanovuje závaznou posloupnost činností, včetně sepsání poslední vůle, ve které je nutno zajistit si pomoc v podobě modliteb a žádání. Obecně lze říci, že přes rozdíly pramenící z odlišného chápání účinku některých úkonů, se představitelé církví dokázali shodnout na tom, že okamžik smrti nerozhoduje výlučně o osudu člověka na onom světě, pouze potvrzuje smýšlení celého jeho života.²² V jiných záležitostech se samozřejmě církev katolická a církvemi vzešlými z reformace rozcházela diametrálně a jejich soužití v jednom geograficky vymezeném prostoru přineslo i mnoho vády zloby a bolesti. Citlivým bodem se stalo místo pohřbívání zesnulých a vyuvějšování starých pohřebů. Přestože po vydání tolerančního patentu bylo povoleno na katolických hřbitovech pohřbívat i reformované a luterány, obě strany byly často proti a docházelo k tancům a nepokojům, jejichž důsledkem bylo 7.listopadu 1782 vydání dekretu, povolujícího evangelíkům zřízet vlastní modlitebny a hřbitovy, což se ale dalo prakticky až od počátku 19.století. Kritika přehnané péče o pohřeb se projevila i zvolenou formou nízkých, podomácku tesaných tabulových náhrobků s textem a absencí centrálního kříže.²³

Nástup reformace spolu s vynálezem knihtisku posílil pozici pohřebních kázání, jejichž tradice vycházející z antiky přetrvala v nejvyšších vrstvách středověké společnosti, i když nebyla pevnou součástí pohřebního ritu a kázání se stalo středobodem pohřbu v protestantských církvích, po odmítnutí mší za zemřelé a příměrných modliteb. Zatímco u Luthera je pro spásu nutností víra, katolíci pohřební kazatelé zdůrazňují účtu k božímu tělu vyjádřenou v řádném přijímání. Pohřební kázání tak mohou poukázat i pro objasnění transsubstanciac. Nedílnou součástí se také stávají prosby o přímělu svatých a panny Marie,

²² KRÁL, Pavel. *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*. In HOLÝ, Martin; MIKULEC, Jiří. *Církev a smrt : institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha : Historický ústav, 2007, s.7-19

²³ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha : Vyšehrad, 2004, s.273-275 a také STERNECK, Tomáš. *Čht jí krchov, by pak t ebas na n koliko zámkuov zam en byl, mocn otev íti a to mrtvé t lo sami pochovati : Poh by v konfesijní rozd leném prostředí na příkladu předblohorského Brna*. In HOLÝ, Martin; MIKULEC, Jiří. *Církev a smrt : institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha : Historický ústav, 2007. s. 81-108

které tvoří v pohřební liturgii základ a obecně dobře známé téma barokní zbožnosti (reformátoři i purgatorium jednoznačně odmítají).²⁴ Nastupující racionalita v duchu osvícenství vedla k zavržení přebujelých barokních kázání, s jejich sentimentem a patosem, i k přeorientování formy a obsahu kázání v době osvícenské. Osvícenská katolická zbožnost se promítla i do dvou velkých českých pastorálů – o jak do Chládkových: Po úctě opatrnosti pastýřské, tak i do Stachemulových a Gitschützových: Po úctě pastýřské theologie.²⁵ Jiljí Chládek přilehlitostná kázání, mezi ně patřila i pohřební, zamítl, protože duchovní měl být sobě ucelen a systematicky na celou obec, podle norem. Šveřské osvícenské racionality a sociability neměl místo ani soukromý žal, ani tajemství, podobně jako se k nim stavěla protestantská náboženská praxe, mohly být vyufity nanejvýš – k apelu na říjící k esany.²⁶ Pozornost se od záhrobní přesouvá vstíc životu zde. Šmrt v tomto pojetí přestávala být mystériem a stávala se dle sledkem snažení na tomto světě, umrlci přestávali strávit pozdě, kteří měli vedle své vlastní spásy (a racionálního úsilí o její dosažení) dbát především toho, aby právní dle dicové v ní nem zkrácení nebyli.²⁷

Iniciativu v procesu organizace záležitostí kolem úmrtí přebírají stále více pohřební bratrstva, smrt se stává více a více institucionalizovanou. Statuta předeskují svým členům účast na společných pobožnostech procesích a pohřbech, za což automaticky získávají zásluhy a odpustky. K významným patří *coety*, tedy bratrstva jezuitská, jež byla sdružena do celosvětové sítě.²⁸

2.4. Konsolidace pohřebních rituálů

Podobu pohřebního rituálu ovlivňovala dobová představa o zásvětném dle, tedy co se stane se zemřelým, nebo s jeho částí o zpravidla duši, po smrti. Dvě varianty posmrtného pobytu – v nebi, anebo v pekle, se brzy jeví jako přeli – vyhraněné a tak, ať po dnešní dobu, je napřík esanstvím mnoho zastánců stavu přechodového, kde mohou spočinout, na rzn

²⁴ PAVLÍKOVÁ, Radmila. Pohřební kázání nad biskupy v době konfesionalizace. In HOLÝ, Martin; MIKULEC, Jiří. *Církev a smrt : institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha : Historický ústav, 2007, s.117-137

²⁵ NEPŘED, Zdeněk. Demonstrace konfesionality prostřednictvím pohřebních rituálů v českých zemích po vydání tolerančního patentu. In HOLÝ, Martin; MIKULEC, Jiří. *Církev a smrt : institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha : Historický ústav, 2007, s. 286-290

²⁶ Ibid, s.287

²⁷ Ibid, s.289

²⁸ MIKULEC, Jiří. Náboženská bratrstva : institucionalizovaná zbožnost i smrt. In HOLÝ, Martin; MIKULEC, Jiří. *Církev a smrt : institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha : Historický ústav, 2007, s. 163-177

teologicky zdvořilou dobu ti, kteří nebyli dokonalí, a přesto je společnost nepořádkem zcela zavržená. Otcem nebo alespoň propagátorem představ posmrtného očištění *purgatio* díky jeho přisobení bude, skrze přijaté utrpení, duše očištěna natolik, aby byla posléze definitivně přijata do nebe, byl jeho I. Veliký. (Tomuto pojetí očištění je třeba nesmíme přisuzovat stejný význam, který pojmu propůjčilo a náboženské využití, zavedené po tridentském koncilu.) Očištění postupně zcela vytlačil přetrvávající lidovou představu zásvětí, v němž mluví zejména o *limbus*, prostor, kde se mohli jednak nacházet zemřelí, před Kristovým vítězstvím nad smrtí o *limbo patrum* a také prostor, v němž se nacházely zemřelé nepokřtěné o *limbo infantum*. (Myšlenka limba byla zpochybněna až roku 1984 Josefem Ratzingerem a roku 2007 Vatikán limbus zrušil.) Vztah živých a mrtvých se změnil možností přímých, které mohly pobyt v očištění podstatně zkrátit. Objevil se penitenciář s hodnocením jednotlivých hříchů a odpovídající formou pokání. Šťastně, měly a přímé modlitby se pro mrtvé 9. století staly tím, čím byl pro živé šťastný sazebník o hříchích: od kolektivního osudu se přelozkou osudu jednotlivce.²⁹

Nejstarší českou modlitbou za mrtvé, v níž umírající poroučí svou duši Bohu, bývá označována jako šňekomendaciš tedy přímou, bychom našli jeť v misálech před reformami Pavla VI. Její zlomky však nacházíme na epitafech již v 1. století, a pramenem je, podle Ariese, řířovská postní modlitba: šň Pane, osvoboď duši svého šľufebníka, jako jsi osvobodil Henocha a Eliáše ze šňar smrti, která přichází pro všechny smrtelníky, jako jsi osvobodil Abrahama, když vyvedl jsi jej z meštar Uru, jako Noema z rozbouřených vod potopy, Jóba z utrpení, Izáka z rukou otce jeho Abrahama, Lota z plamenů sodomských, Mojžíše z rukou faraona, krále egyptského, Daniela z jámy lvové, tři muře z rozpálené pece, Zuzanu z křivého obvinění, Davida z rukou Saula a Goliáše, svatého Petra a svatého Pavla z vězení, blahoslavenou pannu Teklu z trojího ukrutenství.³⁰

V místních lidových představách bylo možno odpykat si své hřích i v zemském prostoru. Vělo se, že duše pobývají na určitých místech, v předmětech nebo zvířatech a proto se k nim přistupovalo doporučeným způsobem. Hlavní pomocí zesnulým ovšem bylo slouření mší a modlitby, které měly pevné místo v průběhu celého procesu od smrti až do vlastního pohřbení. Jestliže lidé zaslechli, obzvláště na vsi, typický zvuk zvonu o umírající, který bezprostředně ohlašoval úmrtí, ihned se informovali, kdo je zesnulý a modlili se za jeho spásu.

²⁹ Ibid, s.195 a také KERRIGAN, Michael. *Historie smrti : Pohřební zvyky a smuteční obřady od starověku do současnosti*. Praha : Deus, 2008, s. 78-89

³⁰ ARIES, Philippe. *Dějiny smrti I*. Praha : Argo, 2000, s. 131

V obydlí zem elého se v-e pod ídilo poh ebním p ípravám, provázeným mnoha nutnými úkony, vedoucími k vylou ení mrtvého ze sv ta živých. Krom typicky k esanských symbol ů jako k ífl, sv tlo, posv cené p edm ty, zvuk zvon , se používalo i mnoho prost edk ů z doby p edk esanské, spl ujících funkce magicko-o istné i ochranné (voda, ohe , byliny, esnek, ostré p edm ty, flelezo a dal-í). Zesnulému bylo t eba prokázat poslední slufby ů obmýt t lo, oholit, vhodn obléci a upravit do rakve. V-echny tyto innosti m ly p esn stanovená pravidla a v-echny v ci p icházející do kontaktu se zem elým se musely zni it nebo rituáln o istit, aby ve sv t živých nesloufily ke zlému. Mnoho opat ení souviselo s p edstavou, fle se mrtvý n jakým zp sobem m fle vrátit, nebo si nárokovat pozici mezi živými, ímfl by mohl -kodit a fládná teologie nebyla schopná lidové zvyklosti zvrátit nebo odstranit (nap íklad svazování palc ů na rukou nebo i na nohou ů u katolíků r flencem u evangelíků ma-lemi, jako protivampyrické opat ení nebo vkládání hoblin ů i sena do rakve ů aby se zem elý nevrátil pro podhlavník, stejn jako vkládání mnoha jiných p edm t ů , které by mohly být uflite né na onom sv t a jejich absence by mohla svád t k navrácení na sv tí), n které úkony m ly významy oba (fládné obutí, i pouze papírové boty ů aby neobcházel mrtvý po sv t a nestra-íl nebo k esanský výklad ů Kristus bosý, v ráji se chodí naboso).

V dom smutku se scházeli sousedé, aby pot íli poz stalé, aby se rozlou íli se zesnulým a ve er probíhalo no ní hlídání zem elého provázené zp vem a modlitbami. Tento zvyk je dochován u starých ech a zprávu o n m podává i Komenský, který jej tituluje: *umrl í ve er*.³¹ Mezi sou asnými ob ady KC nacházíme jeho ozvuk ve formulá i ů Vigilie u zem elého a ukládání do rakve.³² asový interval mezi úmrtím a poh bením byl r zný. Mezi lidmi v-ak v fldy p etrvávala obava ze šzdánlivé smrti ů. P íb hy o p ípadech obflivlých zesnulých se tradovaly po generace. Skute né úmrtí se zji- ovalo r zn ů zrcátkem nebo pírkem p ed ústy, kapáním vosku na prsa, pozorováním zku-enými starými pam tníky. (Mrtvému se dával do ruky zvonek, pro p ívolání pomoci a byla vyvíjena i r zná technicky náro ná speciální za ízení, aby minimalizovala riziko). e-ením bylo afl uzákon ní povinného ohledávání mrtvol a stanovení 24 hodinové lh ty mezi zji-t ním úmrtí a poh bením, posléze prodloužené na 48 hodin. Na p elomu 18. a 19.století pak márnice.

³¹ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v eské lidové kultu e*. Praha : Vy-ehrad, 2004,s.171-219

³² eská biskupská konference. *Poh ební ob ady*. Praha : Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 12-13

Vlastní pohřeb začínal vynášením z domu, zpravidla v jihu uzavřeném, předem knzem vykropaném, rakvi (dříve se nosila rakev otevřená, ale –í ení epidemií tuto praxi změnilo). Pohřební průvod měl v podstatě tradiční uspořádání, místně se mohly objevit specifika. Vepředu ministrant s křížem, za ním děti, muflí a hudba. Pak kněz se zpívákami i zpěváky, nosící s rakví, rodina, příbuzní, fleny a zbylí účastníci pohřbu. U obanských pohřbů byl v ele nesen prapor a místo knze zaujali zástupci organizací. Smuteční oděv, i oděv zesnulého, byl průvodní barvy bílé, pouflití černé barvy se začalo prosazovat od poloviny 16.století, pod vlivem církevních obřadů a to nejprve ve městech. Na venkov převládlo teprve v 19.století. Symbolický význam mělo také nošení šboflího svítláka rozflátých svítek, nebo lucerny. Je nutno také zmínit sociální aspekt účasti na pohřbu. Rodina a příbuzní měli vždy morální povinnost postarat se o zesnulého odpovídajícím způsobem a doprovodit jej na místo odpočinku. Pohřeb byl ale také všeobecnou příležitostí k setkávání lidí a je-t v 18.století byla poddaným, v zájmu sociálního souladu v obci, ukládána povinnost účasti alespoň jedné osoby z každého domu: špod pokutou dvou grošů nebo pod trestem sezení v kládě³³, samozřejmě za účasti flebráků, obecních sirotek a chudých, jimfl byly za tuto službu vypláceny drobné almuflny, ale jejichfl přítomnost byla naopak na konci 19.století považována za znevažující a tudífl nefládoucí.

Na hranici obce, na hřbitov, nebo u církevních symbolů, kolem nichfl se ubíral pohřební průvod, probíhalo kolektivní rozloučení se zemelým formou proseb za odpuštění, zpravidla t i krát opakovaných, pronášených vybranou osobou (zpěákem, předíkávaem, útelem, knzem nebo příbuzným ódle krajevých zvyklostí) jménem zemelého. Součástí *odprosu* mohly být citáty z Písma a zpravidla její uzavě Otěná– a Zdrávas. V místech tchto zastavení průvodu se mohla oddělit část doprovázejících, kte í ne–li afl na hřbitov a vrátit se domů (starší lidé a děti).

Na hřbitov byla rakev spu-t na do jihu vykopaného hrobu, který se předem vykropil, zpravidla za zvuku hudby, nebo způsobu zpěváka, sboru, i přítomných v ících. U evangelických pohřbů nebývala muzika, pouze zpívané flalmy, zato pastor pronáel nad hrobem kázání, v němfl zmi oval osobu zesnulého i jeho flivot. Katolické proslovy, byly zaměřeny na neboftíkovu spásu a jejich pronášení nad hrobem se stalo obvyklým afl v meziválečném období. Pohřební obřad skončil vhozením jedné afl t í hrstí hlíny na rakev.

³³ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultu e*. Praha : Vyehrad, 2004,s.235

Jako závěr a poslední etapa procesu pohřbení byla vnímána ještě následná pohřební hostina nazývaná *krajov trachta, úcta, pohřební oběd, zavdaná* nebo *karmina*, na poslední zemi něho.

S nástupem kremace přibývaly obřadní formy pohřbu, také církevní společnosti musela reagovat na vzniklou situaci a přizpůsobit své rituály novým potřebám věřících, kteří si tento způsob pohřbu vyfádali. Současný obřadní způsob pohřbívání přinesl i pluralitu možných způsobů rozloučení se zesnulým – od tradičního, s prvním vypraveným z domu, s účastí lidí nejen blízkých, ale i sousedů a zástupců institucí, se všemi náležitostmi až po uložení do země – po intimní rozloučení v nejužším rodinném kruhu s vyloučením veřejnosti a dochází dokonce i ke zpopelnění bez obřadu. Možné jsou i různé kombinace. Organizací a přípravou pohřbu převzaly profesionální instituce a církevní pohřby, nebo alespoň účast duchovního nebo zástupce církve, zdaleka nejsou pravidlem.³⁴

2.5. Metamorfózy hbitova

Hbitov, to zvláštní místo, obehnané zdí, která představovala dělící čáru mezi svatými a mrtvými a zároveň symbolizovala mezní bod v životě člověka, také prodávající svůj vývoj. Výjimečnost tohoto prostoru byla dána jednak posvácností předsedami s ním spojenými. Bránou, na kterou opatřenou zamřížovanou jámou, nevstoupil ani pohřební vůz, rakev musela být rituálně vnesena, zatímco sebevrazi se jí nesměli pronést v boku, ale ještě v 19. století, se podle dokladů, přehazovali na nájemní území přes hbitovní zeď. V magičnost tohoto místa se vilo odněpaměti. Starožitný právní úkon dokládá zvyk mezní přisáhy v hrob, kdy ševce vstoupil do hrobu bosý, vysvěcený do košile a otočený k východu, aby přisáhl na Boží umění (tj. na kříž). Na obnažené hlavě měl položený drn. Pokud by přisáhl nepoctivě, hrob by se nad ním okamžitě zavlehl, nebo křivopřesvědčí nebyl hoden božího svatosti a zem by ho měla skrýt v temném svém lůně.³⁵ Ovšem hbitov nebyl rozhodně místem klidného rozjímání, jak ho známe z dnešní doby, naopak, obchodovalo se tam, pilo se zde pivo i víno, také tancovalo, vzhledem k nevědy kvalitnímu ohrazení, se zde pásli dobytek a toulali psi a v boku vládl v těchto prostorech ilý ruch, který byl často komentován zákazy – například koncil v Rouen opakovaně zakazoval tanec na hbitovech. Na

³⁴ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha : Vyšehrad, 2004, s. 202-265

³⁵ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha : Vyšehrad, 2004, s. 267

na-em území bylo také až do 16. století běžné, aby u kostela a u fary a tedy i u hřbitova stávaly koly, u kterých na hřbitovech si hrávaly děti. To už jsme v situaci kdy rozrůstající se města obklopile hřbitovy a ty se dostaly na mnoha místech dovnitř městských hradeb a nemohly dále kam zavést svůj prostor, takže se stávalo, že se nejen uvnitř kostelů, ale i na hřbitovech často hromadily ostatky, což vedlo k vybudování kostnic, které byly často přeplněné. Nehygienické prostředí, které se takto vytvářelo, obtěžující své okolí šlechetným zápachem bylo stále více terčem kritiky. Roku 1784 bylo na našem území proto zakázáno pohřbívání v kostelích a o rok později docházelo na tomto základě i k rušení farních hřbitovů a jejich opětovnému zizování za branami města.³⁶ Na těchto šbořících polích bývá zpravidla vystavna kaple. Všeobecné hřbitovy se také stávaly z míst, kde bylo vlivem epidemií, i bitev pohřbeno masově mnoho osob.

Reformace se svou kritikou přebujelého pohřebního kultu, kupříkladu s relikviemi a samozřejmě s odpustky, přinesla nejen mnoho mezikonfesních zárvátek i nutnosti použít společného prostoru pro pohřbívání, ale začaly se zakládat nové hřbitovy s cestami, nebo význam hřbitova se posouvá, má se stát šlechtickým místem k rozjímání, jak píše Martin Luther. A tak z prostoru symbolizujícího naději na zmrtvýchvstání se stává pietní památník zesnulých pro živé. Lessingova myšlenka o představě smrti jako spánku vede ke zizování lesních hřbitovů a melancholických krajinných zahrad, jež bývají nám tem výtvarného umění a svou atmosférou inspirují i etné spisovatele a básníky. Stále více vidíme na zpracování a výbavu náhrobků sociální rozvrstvení majitelů hrobových míst. Zákony upravují postupně hloubku velikosti i rozmístění hrobů a panovníci více a více zasahují svými dekrety do této oblasti například nařízení Josefa II o opakovaném pouhřívání otevírací švysejpací rakve. V prostoru kostela se setkáváme nově s márnicemi, egyptskými strachem ze zdánlivé smrti. Nejvýraznějším francouzským dekretem, ovlivňujícím dlouho zavedenou praxi, je Décret impérial sur les sépultures z 12.7.1804, který odnímá církvím právo pohřbívání. Stále více dochází k oddělování světa živých a mrtvých. S procesem sekularizace společnosti se ze hřbitovů vytrácejí i křesťanské symboly ochránící a zdobící místa posledního odpočinku a vše vede až k tabulaci smrti vytvářené ze společnosti, jež přede ní uzavírá oči. Roku 1872 je v Milán postaveno první krematorium, na našem území bylo nejstarší krematorium v Liberci od roku

³⁶ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha : Vyšehrad, 2004, s.265-272 a také UNGER, Josef. *Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy*. Brno : Cerm, Nauma, 2006, s.54-61

1918. Pohřební ritus se stává opět birituálním, to co bylo vnímáno převodně jako protest proti katolické církvi, zapustilo kořeny a stalo se ve společnosti normou.³⁷

V současnosti je pohřbívání v České republice upraveno Zákonem č. 256/2001 Sb. A od roku 2002 stát opět umožnil církvím a náboženským společnostem spravovat vlastní hřbitovy. Novodobé hřbitovní právo, tedy v podstatě právo sekulárních pohřbičů, je postaveno na postoji české inteligence propagující v meziválečném období kremaci a také na ruském modelu z doby komunismu. Jedná se o nařízení ministerstva zdravotnictví č. 8/1955 Sb., vydané na základě zákona č. 4/1952 Sb., které zprohlašuje místo na hřbitově důležitou službu poskytovanou místním národním výborem, podobnou jiným službám podobným jako parkování, tržnice, koupaliště a další. Sem se zařadily i hřbitovy, krematoria, urnové háje, kolumbária a rozptylové louky. Nyní zákon o pohřbnictví stanoví, že lidské pozstatky nelze pohřbit mimo pohřbiště, tj. mimo prostor výlučně určený k pohřbívání, za řádných okolností. § 2 písm. d): Zpopelnění lidské ostatky lze uložit kamkoli, v urně nebo bez ní (tzv. rozptýl, popř. vysypí). Právo na důstojné pohřbení a hřbové místo občanská společnost *neudluje, nýbrž uznává*, a potvrzuje jako obecně platné. Občanský pietní akt, toto laicizované minimum převodně náboženské víry, se v České republice zásadně zaměřil s tzv. pohřbem bez obřadu, tj. se zpopelněním lidských pozstatků v krematoriu bez pronajmutí obřadní síně s anonymním smísením popela z nevyzvednutých urn.³⁸

³⁷ JÖCKLE, Clemens. *Memento Mori : Historie pohřbívání a uctívání mrtvých*. Praha : Euromedia Group, Knihní klub, Balios, 2000. s. 13-14 a také UNGER, Josef. Pohřební ritus 1. a 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy. Brno : Cerm, Nauma, 2006, s.59-179

³⁸ KOTRLÝ, Tomáš. Pohřbívání v kostele. *Revue církevního práva*. 2007, XIII, 38,3/07, s. 233-235. Dostupný také z WWW: <http://spcp.prf.cuni.cz/30-41/38-cele.pdf>,

3. ÍMSKOKATOLICKÁ CÍRKEV

3.1. Nástin liturgických dŕ jin

Ímskokatolická církev je církví liturgickou a by poh ební ob ady jsou v jejím pojetí azeny mezi svátostiny, jsou také úzce spjaty se slavením m-e, a ufl p ímo v jejich pr b hu, nebo jako tak zvané m-e zádu-ní, tedy následující afl po vlastním poh bení zesnulého. Vzhledem k tomu, fle u církví jejichfl poh ební ob ady se pokou-íme porovnat, není m-e jejich sou ástí, nebudeme se jí podrobn zabývat, nicmén v-echny vzniklé církve n jakým zp sobem reagují na kultická pravidla Církve ímskokatolické ó a ufl navazujícím, i naopak distan ním zp sobem a tak je nutné zmínit se alespo okrajov o liturgickém vývoji eucharistické slavnosti ó tedy m-e a d jinném vývoji liturgie obecn .

Je jasné, fle po átky liturgického d ní hledáme v po átcích církve samotné, tedy ve shromafl ování po domech s agapálními hostinami, provázenými ranými vyznáními, anamnezí a chválami i p ímluvami. ŠP itom bylo tém samoz ejmé, fle k es anská modlitba vst ebávala jak formu flidovských modliteb, jako nap . berakot (modlitba chvály a dík , modlitba flehnací), tak její jednotlivé prvky jako Aleluja, Amen, Hosana.³⁹ Mezi rané prameny vypovídající o n kterých liturgických d jích pat í šDidachéō, informující nás o k tu, agapách, modlitbách, dopisy Klementa ímského, Ignáce Antiochejského, i Polykarpa ze Smyrny ó s pokyny k uctívání mu edník ve výro ní dny jejich smrti. O eucharistii nám podávají zprávu také apologie Justinovy, i teologické poznámky Ireneae z Lyonu. Komplexní liturgické texty nalézáme posléze u Hippolyta. Obdobou jsou i spisy Tertulianovy a Cyprianovy. Díky Konstantinovu ediktu rozr stala se církev postupn nap í kontinenty i kulturami. S ukon ením pronásledování k es an souvisí také úcta prokazovaná mu edník m a jejich ostatk m, stále více roste význam jednotlivých církevních center.⁴⁰

Východní ritus ko ení v Antiochii a Alexandrii. V Antiochii se setkáváme s eckou šJakubovouō liturgií tzv. *západosyrskou*, o nífl máme zprávy v Didaskaliích, v kázáních Jana Chrysostoma a Theodora Mopsuetského a v 6.stol také s liturgií na ni navazující *jakobitskou* v syr-čin , *maronitskou* a *melchitskou*, p ímklou k *byzantskému* ritu, jehofl ko eny sahají i do Kappadokie a Jeruzaléma. Do byzantské liturgické rodiny pat í liturgie Basilova a p edev-ím

³⁹ ADAM, Adolf. *Liturgika : K es anská bohosluflba a její vývoj*. Václav Konzal a Pavel Kouba, Jaroslav Vrbenský. Praha : Vy-ehrad, 2008, s.28

⁴⁰ Ibid, s.32-36 a také SALAJKA, Milan. *K es anská bohosluflba*. Praha : Blahoslav, 1985,s.82-85

liturgie Jana Chrysostoma, dotvořená v 8. století. Přidáme sem také misijní dílo Cyrila a Metoděje, překladatel do staroslovětiny a její převzetí ruskou církví. Podobná byzantské je i liturgie arménská. Ve východosyrských liturgiích můžeme odlišit nestoriánskou malankarskou a syrsko-mezopotámskou u Chaldejců. V Alexandrijském patriarchátu se setkáváme s takzvanou Markovou liturgií dokumentovanou v Serapionově eucharistii z níž se překladem a zpracováním vyvinul koptský a etiopský ritus. Poutnice Aetherea podává zprávu také o Jeruzalémské bohoslužbě, o níž máme informace i z mystagogických katechezí Cyrila Jeruzalémského, i jeho nástupce Jana.⁴¹

Západní ritus se manifestuje dvěma typy liturgie – severoafrickou – římskou a galskou. O přeběhu bohoslužeb na území severní Afriky nás ve svých spisech informuje Augustin, jazykem je latina (v církevní vytvářela se již v 4. století viz Hippolitovu Apostolické paradosis – Apo-tolskou tradici – Traditio apostolica). Nejstarším pramenem římské liturgie je Sacramentarium Veronese popisované Lvem I – soubor libelli s texty určitých římských bohoslužeb ze 6. století. Z poloviny 7. století pochází zřejmě sakramentář Gelasia I. Celoroční sakramentář pro papežskou liturgii redigoval jeho I, který měl významné zásluhy na uspořádání liturgie. Všechny západní rity s výjimkou římské se řadí do galského typu liturgie, kam patří liturgie staro-pánská, starogalská neboli galikánská, keltská a milánská, jejíž starší podobu nám odkrývají Ambrožovy spisy.⁴²

Roku 757 předepisuje král Pipin římskou liturgii pro celou říši a Karel Veliký tuto tendenci posílá dále vydáním zákonů z let 787-788. Postupně k textům vznikají i prováděcí řady, rubriky, ceremoniály sdružené do liturgických knih – nejvýznamnějším je římsko-germánský pontifikál z roku 950, který se spojuje se starořímským řádem – Ordo Romanus Antiquus – dostává za vlády Oty I do římské, kde je převzat jako jednotná římská liturgie pro celý západ. S narůstajícím kulturním dle se ustaluje a zároveň – církevní liturgický rok a stoupá uctívání relikvií a pořádání poutí. Vzkvétají řady, zakládají se bratrstva a náboženský život se stává plný gest, flehnutí a přejatých forem. Na počátku 16. století sílí volání po reformě, jež nachází odezvu v Tridentském koncilu, v jehož posledním jednání období přichází na řadu i obnova liturgická. Usnesením koncilu je papež pověřen sestavením nového katechismu a novým vydáním liturgických knih. 1568 vychází římský breviář a 1570 římský misál. Tyto jsou spolu s římským katechismem uznány jako knihy obecně závazné.

⁴¹ SALAJKA, Milan. *Kesanská bohoslužba*. Praha : Blahoslav, 1985, s. 82-86 a také ADAM, Adolf. *Liturgika : Kesanská bohoslužba a její vývoj*. Praha : Vyšehrad, 2008, s. 36-39

⁴² SALAJKA, Milan. *Kesanská bohoslužba*. Praha : Blahoslav, 1985, s. 82-86 a také ADAM, Adolf. *Liturgika : Kesanská bohoslužba a její vývoj*. Praha : Vyšehrad, 2008, s. 39-41

Roku 1596 vychází římský pontifikál, 1600 Biskupský ceremoniál a 1614 římský rituál. Liturgickým jazykem zůstává latina.⁴³

Tridentský koncil také sjednotil zeměpisně nejednotné texty mše za zeměle ó Missa pro defunctis nebo Missa defunctorum, či Rekviem - podle prvních slov schváleného latinského textu: *Requiem aeternam dona eis, Domine*. Mezi známé liturgické texty této mše patří: Requiem Aeternam, Kyrie eleison, Dies Irae, Offertorium (Domine Iesu Christe, Rex gloriae; Libera animas omnium fidelium defunctorum; Hostias et preces tibi Domine), Sanctus, Benedictus, Agnus Dei, Communio (Lux aeterna luceat eis Domine).⁴⁴

Obrodné hnutí v Evropě, na přelomu 19. a 20. století, nesené myšlenkami modernismu, reprezentované na našem území Jednotou katolického duchovenstva, vyslovovalo požadavky na úpravy i v oblasti liturgické, týkající se především zavedení národního jazyka a navýšení účasti laiků. Deputaci českomoravských biskupů se sice u papeže Benedikta XV. nepodařilo prosadit v rámci navrhovaných změn, přesto však na základě jejich žádosti povolila roku 1920 římská Kongregace obecné užívat mše-tiny v liturgii, a sice v církevních průvodech, v křestní, svatební a pohřební liturgii, ve zpívané mši tení epi-toly a evangelia a také staroslověnskou liturgii pro používání písní svátcích českých patronů, na devíti místech v chrámech a na Velehradě.⁴⁵ Na základě tohoto povolení vydala roku 1932 Agenda, jejíž druhá část ó De Exsequiis obsahuje šedesát církevních modliteb pro pohřbu v latině, mše-tinu a němčinu a také trojjazyčné šedesát Hodinky za zeměle s dodatkem. Česká varianta se nalézá v části IX v 5ti hlavách.⁴⁶

Hlava 1 ó pohřbu dospělého z domu, do kostela a na hřbitov

Hlava 2 ó pohřbu dospělého z domu na hřbitov

Hlava 3 ó absoluce po mši svaté za zeměle

Hlava 4 ó různé modlitby za zeměle, použitelné po absoli

Hlava 5 ó pohřbu dětí

1. pohřbu dospělého z domu, do kostela a na hřbitov

⁴³ ADAM, Adolf. *Liturgika : Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha : Velehrad, 2008, s.42-49

⁴⁴ Přispěvatelé Wikipedie. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie*. [online]. 19.01.2009, 31. 05. 2010 [cit. 2010-06-06]. Rekviem. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Rekviem&oldid=5408402>>

⁴⁵ ADAM, Adolf. *Liturgika : Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha : Velehrad, 2008, s.59,60 a také PRE AN, Leopold. *Agenda Provinciae Ecclesiasticae Moraviae : De Exsequiis*. Olomouc : Sumptibus Archiepiscopalis, 1932, s. 3

⁴⁶ PRE AN, Leopold. *Agenda Provinciae Ecclesiasticae Moraviae : De Exsequiis*. Olomouc : Sumptibus Archiepiscopalis, 1932, s. 155-184

A. V dom

- * Vstupní modlitba s okou ováním a výkropem zesnulého
- * Antifona Si iniquitátes, prokládaná zpívaným flalmem 129 De profundis
- * Modlitba Ot ená–ó tichá
- * Responsoria
- * Modlitba za vysvobození du-e od h íchu

Cestou do kostela nebo na h bitov

- * flalm 50 (p ípadn flalmy stup ové, nebo z hodinek, vždy zakon ené:
šOdpou inutí v né dej , ó Paneõ
- * Antifona šKe cti Pán plesatiõ

B. V kostele

- * Responsorium šP isp chejte svatí Boflíõ
- * modlitby z církevních hodinek
- * Ot ená–ó tichý
- * Responsoria
- * Modlitba za vysvobození du-e od h íchu
- * M-e svatá za zem elého
- * Modlitba nad rakví za odpu-t ní h ích zem elému
- * Responsorium Libera me Domine ó Vysvobo mne Pane
- * Ot ená–ó tichý s výkropem a okou ováním zesnulého
- * Responsoria
- * Modlitba za vysvobození du-e od h íchu

Cestou na h bitov

- * Antifona šDo ráje nebesõ, p ípadn flalmy z hodinek za zem elé

C. Na h bitov

- * Modlitba za posv cení hrobu s jeho okou ením a výkropem
- * Modlitba za zesnulého s výkropem a okou ením
- * Ulofění do zem šP ijmi zem , co jest tvéhoõ
- * Trojí vhození hlíny na rakev šPomni prach jsi..õ
- * Antifona šChvalozp v Zachariá– võ
- * Ot ená–ó tichý s výkropem a okou ováním zesnulého
- * Responsoria
- * Modlitba za vysvobození du-e od h íchu

U h bitovního k ífle, je li to zvykem

- * Antifona šZdravas Královnoõ
- * Modlitba k Marii s fládostí o p ímluvy za zesnulého

Cestou ze h bitova

- * Antifona Si iniquitátes, prokládaná zpívaným flalmem 129 De profundit

2. poh eb dosp lého z domu na h bitov

A. V dom

- * Vstupní modlitba s oku ováním a výkropem zesnulého
- * Antifona Si iniquitátes, prokládaná zpívaným flalmem 129 De profundis
- * Modlitba Ot ená–ó tichá
- * Responsoria
- * Modlitba za vysvobození du-e od h íchu
- * Odpo inutí v né dej, ó Pane
- * Antifona šKe cti Pán plesatiõ

Cestou do kostela nebo na h bitov

- * flalm 50 (p ípadn flalmy stup ové, nebo z hodinek, vřdy zakon ené:
šOdpo inutí v né dej, ó Paneõ
- * Antifona šKe cti Pán plesatiõ

B. Na h bitov

- * Responsorium šP isp chejte svatí Boflíõ
- * modlitby z církevních hodinek
- * Ot ená–ó tichý
- * Responsoria
- * Modlitba za vysvobození du-e od h íchu
- * Modlitba nad rakví za odpu-t ní h ích zem elému
- * Responsorium Libera me Domine ó Vysvobo mne Pane
- * Ot ená–ó tichý s výkropem a oku ováním zesnulého
- * Responsoria
- * Modlitba za vysvobození du-e od h íchu

- * Antifona šDo ráje nebesõ, p ípadn flalmy z hodinek za zem elé
- * Modlitba za posv cení hrobu s jeho okou ením a výkropem
- * Modlitba za zesnulého s výkropem a okou ením
- * Uložení do zem šP íjmi zem , co jest tvéhoõ
- * Trojí vhození hlíny na rakev šPomni prach jsi..õ
- * Antifona šChvalozp v Zachariá– võ
- * Ot ená–ó tichý s výkropem a oku ováním zesnulého
- * Responsorio
- * Modlitba za vysvobození du-e od h íchu

U h bitovního k ífle, je li to zvykem

- * Antifona šZdrávas Královnoõ
- * Modlitba k Marii s fládostí o p ímluvy za zesnulého

Cestou ze h bitova

- * Antifona Si iniquitátes, prokládaná zpívaným flalmem 129 De profundit

5. poh eb d tí

A. V dom

- * Pokropení zesnulého sv cenou vodou
- * Antifona šBu chválen Hospodinõ prokládaná zpívaným flalmem 112

Cestou do kostela

- * flalm 118 šBlahoslaveníõ, p ípadn flalm 148 šChvalte Hospodinaõ

B. V kostele

- * Antifona šOd Hospodinaõ prokládaná zpívaným flalmem 23
- * šPane smiluj seõ
- * Ot ená–ó tichý
- * Responsorio
- * Modlitba za p ípojení k blaženým d tem

C. Na h bitov

- * Antifona šChvalte Pánaõ prokládaná zpívaným flalmem 148
- * šPane smiluj seõ

- * Ot ená–ó tichý
- * Responsoria
- * Modlitba za p íjetí v nebeském království
- * Výkrop a okou ení hrobu i zesnulého a uložení do hrobu

Návrat do kostela

- * Antifona š Dobro e te Pánu ō prokládaná zpívaným Chvalozp vem t í mládenc
- * Vyslání s prosbou za ochranu

Po ítá se i s mořností ob ad pouze v dom a na h bitov , bez zastávky v kostele. V tom p ípad je ást A upravena takto:

A. V dom

- * Pokropení zesnulého sv cenou vodou
- * Antifona š Bu chválen Hospodin ō prokládaná zpívaným flalmem 112
- * š Pane smiluj se ō
- * Ot ená–ó tichý
- * Responsoria
- * Modlitba za p ípojení k blaženým d tem

Dále pak pokračují ob ady na h bitov viz ást C ō identicky.

Zásadní reformu liturgie p inesla usnesení druhého Vatikánského koncilu, ohlá-eného Janem XXIII. 25.ledna 1959. P estoře jisté konzervativní kruhy ímské kurie se pokusily zvrátit nebo alespo zmírnit p ícházející vlnu ō ekávaných reforem vydáním Kodexu rubrik - 1960, Breviá e ō 1961 a ímského misálu ō 1962, prvním tém jednohlasn p íjatým dokumentem koncilu byla 4.prosince 1963 Konstituce o liturgii ō SC (Sacrosanctum Concilium). V tomto dokumentu se otev elo pole pro nové pojetí liturgie, jejíř pomocí je prom ován lov k, je zde daleko v t-í prostor pro ú ast laik ō SC 14, docen ní se do kala liturgická v da i výchova ō SC 15-19, je otev ena obnova liturgie v ástech prom ny schopných ō SC 21-40, v t-í váhu nabývají biblická tení v pr b hu ob ad , p íhlíř se více ke specifík m jednotlivých národ a místním zvyklostem SC 37-40, a také k uplatn ní národních jazyk ō SC 36. N kolik nov zalořených pracovních skupin v ele s Radou k provád ní konstituce o svaté liturgii postupn p ípravilo k vydání nové texty liturgických knih, jeř byly do roku 1990 u nás vydávány sekretariátem eské liturgické komise, posléze

pak českou biskupskou konferencí. Přestože velká část v ících i kléru p ívítala reformy otev en a s nad-ením, z stávaly zde i konzervativní kruhy, které cht ly být v rné p edreformním ob ad m. Papežským indultem ze 3. íjna 1984 byla Kongregací pro bohosluřbu ud lena biskup m mořnost povolit vysluhování m-e i podle Missale Romanum z roku 1962.⁴⁷ V sou asnosti je mořno tuto tak zvanou Tridentskou m-i slavit jako mimo ádnou formu ímského ritu, ustanovenou takto 7. ervence 2007 papeřem Benediktem XVI. a vyhlá-enou v *Summorum pontificum* apo-tolském list vydaném motu proprio, který její pouřívání usnad ůje. M-e podle misálu Pavla VI. z stává i nadále ádnou formou.⁴⁸

Novým, i dnes ásto diskutovaným, pokoncilním liturgickým prvkem se stává celebrování m-e elem k lidu ó versus populum. Koncil také odmítl p ebujelou poh ební pompu, která vedla k systému poh ebních řt ídō a zakázal tento stav ustanovením SC 32: ř P i liturgii a se ani v ob adech ani vn j-í okázalostí nedává p ednost soukromým osobám nebo společenskému postavení, krom rozdíl vyplývajících z liturgické funkce a ze svátostného sv cení a krom poct, které podle liturgických p edpis náležejí sv tským p edstavitel m.ō⁴⁹ Hlavní reforma poh ebních ob ad je vyjád ena v jejich ú elu SC 81: řPoh ební ob ad a vyjad ůje z eteln ji velikono ní smysl k es anské smrti. Má lépe odpovídat podmínkám a tradicím jednotlivých zemí i pokud jde o liturgickou barvu.ō⁵⁰ Práv ono sm ování k velikono nímu smyslu k es anské smrti zna n potla ilo d ív j-í, p edev-ím st edov kou, orientaci na získávání p ímluv a odpu-t ní pro zem elého, motivovaných strachem z posmrtných trest . V návaznosti na nové chápání ob adu byly z liturgie vypu-t ny i n které známé texty ó nap íklad ř Dies iraeō⁵¹, který reprezentuje práv onu temnou stránku smrti, která není ve shod s Kristovým vít zstvím a p edáváním nad je pro budoucí společnství v-ech za branou řívota. Zárove se v tomto p ípad jednalo o sekvenci, íli nebiblický text, tedy o rozpor s nyn j-ím v t-ím p íklonem k pouřítí na sebe navazujících text Písma ó SC 35: 1 řA se p i bohosluřebných úkonech te více z Písma svatého, a to v rozmanit j-ím a p íléhav j-ím výb ruō⁵². Konstituce dala pr chod i reformám církevního zp vu a to zvý-eným d razem na zapojení společnství ó SC 31: ř V zájmu aktivní ú asti je d leřlité získat lid pro recitování aklamací a odpov dí a pro zp v flalm , antifon a písni; jde i o správné chování,

⁴⁷ ADAM, Adolf. *Liturgika : K es anská bohosluřba a její vývoj*. Praha : Vy-ehrad, 2008, s.61-67

⁴⁸ P ísp vatelé Wikipedie. *Wikipedie: Otev ená encyklopedie*. [online]. 15.06.2009 [cit. 2010-06-06]. Summorum pontificum. Dostupné z WWW:

<http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Summorum_pontificum&oldid=5080685>

⁴⁹ *Portál duchovní hudby* [online]. 15.4.2005 [cit. 2010-06-06]. Konstituce o posvátné liturgii. Dostupné z WWW: <http://www.sdh.cz/sdh_htm/archiv/ssc.htm#81>.

⁵⁰ ibid

⁵¹ ADAM, Adolf. *Liturgika : K es anská bohosluřba a její vývoj*. Praha : Vy-ehrad, 2008, s.312

⁵² *Portál duchovní hudby* [online]. 15.4.2005 [cit. 2010-06-06]. Konstituce o posvátné liturgii. Dostupné z WWW: <http://www.sdh.cz/sdh_htm/archiv/ssc.htm#81>.

gesta a drflení t la. Ve vhodných chvílích se má také zachovávat posvátné ml ení.⁵³ I to mohlo vést k vyjmutí vý-e zmín ného textu a k nové liturgické podob poh ebních ob ad .

3.2. Poh ební ob ady - sou asná agenda

Kongregace pro bohosluflby vydala na základ lánku SC 81 a SC 82 II. Vatikánského koncilu vzorový text pro bohosluflby ó Ordo Exsequiarum (1969), podle jehofl latinské p edlohy byl eskou liturgickou komisí p ipraven nový eský text poh ebních ob ad , který Kongregace pro bohosluflby schválila 10.února 1972. šPoh ebními ob ady doprovází církev své zem elé a p imlouvá se za n u Boha. Zárove posiluje nad ji v ících ve v ný flivot a upev uje víru ve spojení v-ech k es an se zmrtvýchvstalým Kristem⁵⁴ V úvodu k druhému, roz-í enému, vydání je zd razn na orientace na k es anské spole enství lidu a zmrtvýchvstalého Krista. Du-i zem elých je, podle prvního lánku Úvodu, zapot ebí o i-t ní a proto je nutno vykonat za ni eucharistickou ob a prosebné modlitby. Vn j-í okázalost poh bu se v-ak zamítá, naproti tomu lze formulá e p izp sobit krajovým zvyklostem. Na p vodní ímský rituál navazuje první, nejjobsafln j-í, zp sob provedení poh ebních ob ad . Ty se mohou konat na t ech místech ó v dom zem elého, v kostele a na h bitov , propojených pr vodem. Formulá v-ak p edpokládá i vynechání jednotlivých ástí, podle konkrétní situace a místních zvyklostí. Po ítá se zde i s vysluhováním m-e ó zpravidla v kostele (mimo jistá liturgická období, kdy se vysluhování m-e zakazuje ó nap . Velikono ní triduum). I tehdy, pokud se m-e nekoná, nebo se koná jindy, je sou ástí ob adu šBohosluflba slovaø, a zakon ení se d je vfldy šposledním rozlou enímø ó ob adem, který se d íve nazýval šabsoluceø. Druhý formulá se m-í p ímo b hem poh bu nepo ítá, je koncipován pro dvojí ob ady v prostorách h bitova ó v kapli a u hrobu. T etí formulá je ur en pro provád ní pouze v jediném míst ó nap íklad v dom zesnulého. I on obsahuje šBohosluflbu slovaø a šRozlou enímø, které se m fle konat pouze v p ítomnosti t la zesnulého a není chápáno jako jeho o i-t ní, které se, dle u ení KC, d je eucharistickou ob tí, ale má být lidským rozlou ením s jedním ze len církve v nad ji na neodlu ítelnost lidí zahrnutých do jednoho t la Kristova. Zpravidla je tento ob ad doprovázen výkropem a oku ováním. tení z Písma, které je sou ástí každého z formulá má být orientováno na Velikono ní tajemství o vzk í-ení a má vybízet ke sv dectví k es anského flivota. Hojn se pouflívají flalmy a

⁵³ ibid

⁵⁴ eská biskupská konference. *Poh ební ob ady*. druhé. Praha : Karmelitánské nakladatelství, s. 5

responsoria, i antifony, p i nichfl se, podobn jako p i modlitbách, p edpokládá aktivní spoluú ast p ítomných, tedy jejich znalost.

Poh eb flehem je zakotven v ustanovení Instrukce posvátné kongregace Svatého Officia z 8.kv tna 1963 (*De crematione cadaverum*), která poh eb flehem p ipou-tí pro ty, kte í jej nevyfladují jako projev nep átelství ke k es anství.⁵⁵ Dnes je to obvyklá forma poh bu, obzvlá- ve m stech.

Po ínaje 15. stoletím existoval v ímském ritu také samostatný ob ad pro poh bení šd tí, které zem ely d ív, nefl dosáhly uflívání rozumu⁵⁶ Dít je považováno za bezh í-né, proto nebylo pot eba p ímluvných modliteb a neslouflila se m-e. Nová agenda v-ak p edpokládá i za dít stejné ob ady, jako za dosp lé, pouze s vlastními texty a nov se p ipojuje také modlitba a prosby za rodi e. P edpokládá se i poh eb dosud nepok t ného dít te, jehofl rodi e si k est p áli, ale nesta ilo k n mu dojít. Je p edepsáno pouflití bílé liturgické barvy, zatímco u poh b dosp lých se pouflívá erná nebo fialová.⁵⁷

V návaznosti na tradici, která se je-t udrflela v n kterých krajích, je agenda vybavena také postupem p i vigilií ó no ním bd ní u zem elého a p i jeho ukládání do rakve. V záv ru agendy je také p ipojeno 10 variant vstupního tení s vhodným responsoriálním flalmem, rozd lených na ásti pouflívané v období Velikonoc a mimo n , dále 15 moflností druhého tení z Písma a 18 evangelních text s p edazeným flalmem. Následují podobn len né 4 varianty vstupního, 5 variant druhého tení a 4 evangelní texty pro poh eb pok t ných d tí a 2 varianty vstupního tení a 2 moflnosti vyufití evangelních text p i poh bech d tí nepok t ných. V dodatku nalezneme 7 oddíl p ímluv, z nichfl jeden je v nován ú astník m poh bu, mezi nimifl je v t-ina nev ících.⁵⁸

Vigilie u zem elého a ukládání do rakve

- Úvod vlastními slovy
- flalm zpíváný nebo recitováný scholou nebo varhaníkem s odpov dí p ítomných po kafdém ver-í (3 vzory flalm s odpov mi, moflno pouflit i jiné)
- Modlitba za zem elého s chvilí ticha (5 variant, 1 ur ená pro poh eb pok t ného dít te, 1 pro nepok t né)
- Moflno p idat modlitbu za poz stalé (3 varianty z toho jedna pro d tí)

⁵⁵ eská biskupská konference. *Poh ební ob ady*. Praha : Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 7-10

⁵⁶ ADAM, Adolf. *Liturgika : K es anská bohosluffba a její vývoj*. Praha : Vy-ehrad, 2008, s.316

⁵⁷ eská biskupská konference. *Poh ební ob ady*. Praha : Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 8-11

⁵⁸ Ibid, s.12-13 a 97-148

- tení epi-toly nebo textu SZ (možno s následným flalmem vynechat)
- flalm zpívaný nebo recitovaný s odpov dí p ítomných po každém ver-i (3 vzory flalm s odpov mi, možno pouflít i jiné ó viz ob ady šV dom ō)
- Evangelium
- Homilie (možno vynechat)
- Modlitba nebo flalm, p ípadn tení z Písma p í ukládání t la do rakve (3 varianty)

Formulá 1

V dom ó lze je vykonat i u vchodu do kostela, nebyly li vykonány v dom

- Pozdravení p ítomných s uvedením n kterých v t z Písma podle vzoru
- tení z Písma s možností pokropit zem elého sv cenou vodou
- flalm zpívaný nebo recitovaný scholou nebo varhaníkem s odpov dí p ítomných po každém ver-i (3 vzory flalm s odpov mi, možno pouflít i jiné)
- Pozdrav ó Pán s vámi
- Modlitba za zem elého s chvílí ticha (5 variant, 1 ur ená pro poh eb pok t ného dít te, 1 pro nepok t né)
- Možno p ídat modlitbu za poz stalé (3 varianty z toho jedna pro d ti)

Pr vod do kostela

- Antifona zpívaná scholou nebo varhaníkem (2 krát 2 možnosti k níže uvedeným flalm m) p ípadn flivá hudba nebo zp vy z Taizé dle místních zvyklostí, nebo flalm ó nejlépe zpívaný (9 vybraných flalm , možno v-ak pouflít i jiný zp v, nebo konat místo zp vu modlitby za zem elého)

V kostele

- Zp v schola nebo varhaník nebo lid i jiná hudba
- Pozdravení lidu (znamení k ífle Pán s vámi)
- Modlitba, nebo povzbuzení vlastními slovy (15 variant modlitby, n které ur ené pro specifické situace ó poh eb mladého, zesnulého po dlouhé nemoci, náhle, rodi e, manflele, pok t né a nepok t né d ti, nebo možno pouflít modlitby z me-ního misálu)
- I tení ze SZ mimo dobu Velikono ní, kdy se pouflíje text ze Skutk apo-tolských nebo ze Zjevení
- Zp v responsoriálního flalmu s odpov mi

- II tení z NZ (m ůe být vynecháno a lze p ejít p ímo k homilii)
- Zp v s Aleluja (mimo postní dobu)
- Prosba jáhna i duchovního p ed tením z evangelia o poslehnání
- tení z evangeliá e
- Homilie
- P ímluvy zakon ené modlitbou kn ze nebo spole nou modlitbou Pán (5 variant, v etn poh bu kn ze, pok t něho i nepok t něho dít te)
- Rozlou ení (7 variant)
- Tichá modlitba s oku ováním a kropením zesnulého sv cenou vodou
- Zp v responsoriální (6 moůností, nebo jiné vhodné písň , nebo spole ná modlitba, i alespo prosby)
- Modlitba (4 varianty i pro pok t ně a nepok t ně dít)

Pr vod na h bitov

- Vstupní antifona a zpívaný responsoriální flalm nebo flalmy (5 variant)

U hrobu

- Úvod (4 moůnosti)
- Vysv cení hrobu a modlitba (5 variant, 1 pro dít)
- Pokropení a okou ení rakve a pochování
- P ímluvy (4 texty, je moůno vybrat i jiné vhodné)
- Modlitba Pán , nebo jiná modlitba (8 variant)
- Zp v schola nebo lid (nap íklad ůZdravas Královnoů) i jiná hudba

Bohosluůba za zem elého po p evozu do kostela, nenásleduje-li bezprost edn poh eb

- Pokropení zem elého u vchodu
- Modlitba jako p i ob adech v dom
- Zp v responsoria p i p ená-ení rakve do kostela
- tení perikopy z Misálu
- flalm ó nejlépe zpívaný z oddílu: Pr vod do kostela, nebo p ímluvy
- Modlitba Pán

Formulá 2

Ve h bitovní kapli

- Pozdravení p ítomných
- Zpívané responsorium - schola nebo varhaník nebo lid (6 variant nebo jiné ad libitum)
- tení perikopy z Misálu
- tení epi-toly nebo textu SZ (možno s následným flalmem vynechat)
- flalm zpívaný nebo recitovaný s odpov dí p ítomných po každém ver-i (3 vzory flalm s odpov mi, možno poufít i jiné ó viz ob ady šV dom ō)
- Evangelium
- Homilie, pokud nebude u hrobu
- Poslední rozlou ení:
- Úvodní výzva (7 variant i pro pok t né a nepok t né d ti)
- Tichá modlitba s oku ováním a kropením zesnulého sv cenou vodou
- Zp v responsoriální schola nebo lid (6 možností, nebo jiné vhodné písn , nebo společná modlitba, i alespo prosby)
- Modlitba (4 varianty i pro pok t né a nepok t né dít)

Pr vod na h bitov

- Vstupní antifona a zpívaný responsoriální flalm nebo flalmy (5 variant)

U hrobu

- Modlitba (4 možností)
- Vysv cení hrobu a modlitba (5 variant, 1 pro dít)
- Pokropení a okou ení rakve a pochování
- P ímluvy (4 texty, je možno vybrat i jiné vhodné)
- Modlitba Pán , nebo jiná modlitba (8 variant)
- Zp v schola nebo lid (nap íklad šZdravas Královnoō) i jiná hudba

Formulá 3

- Úvod ó pozdravení lidí
- flalm zpívaný nebo recitovaný s odpov dí p ítomných po každém ver-i (3 vzory flalm s odpov mi, možno poufít i jiné) schola nebo lid
- Pozdrav ó Pán s vámi

- Modlitba za zem elého s chvílí ticha (5 variant, 1 určená pro pohřeb pokřtěného dítěte, 1 pro nepokřtěného)
- Možnost přidat modlitbu za pozstalé (3 varianty z toho jedna pro děti)
- Čtení epi-toly nebo textu SZ (možno s následným flámem vynechat)
- Flám zpívaný nebo recitovaný s odpověďmi přítomných po každém verši (3 vzory flámu s odpověďmi, možno použít i jiné óvize obady švédské domů)
- Evangelium
- Homilie (možno vynechat)
- Přímluvy zakončené modlitbou kněze nebo společnou modlitbou Páně (5 variant, včetně pohřbu kněze, pokřtěného i nepokřtěného dítěte óvize. Formulář 1 óvize kostele)
- Poslední rozloučení (7 variant i pro pokřtěného a nepokřtěného dítěte)
- Tichá modlitba s okoumáním a kropením zesnulého svícenou vodou
- Zpívání responzoriální (6 možností, nebo jiné vhodné písně, nebo společná modlitba, i alespoň prosby)
- Modlitba (4 varianty i pro pokřtěného a nepokřtěného dítěte óvize Formulář 2 óvize Ve hbitovní kapli)

Formulář 4 pro pohřeb flámem

A) Dospělý

- Píseň nebo flám schola nebo varhaník nebo lid
- Pozdravení pokoje
- Přivítání
- Čtení z Písma
- Homilie
- Výzva k rozloučení (3 varianty)
- Tichá modlitba s možností výkropu rakve nebo přímluvy (3 varianty)
- Modlitba za zem elého (16 možností s variantami pro mladého člověka, rodiče, náhle zem elého, i po dlouhé nemoci)
- Modlitba Páně
- Modlitba za pozstalé (možno vynechat - 3 možnosti)

- Modlitba šZdravas královnoõ - pokud nebude zpívána v záv ru jako píse - schola nebo lid i jiná hudba
- Prosba za zesnulého
- Zp v písn nebo antifony

B) Dít

- Píse nebo flalm schola nebo varhaník nebo lid
- Pozdravení pokoje
- P ivítání
- tení z Písma
- Homilie
- Výzva k rozlou ení (3 varianty)
- Tichá modlitba s mořností výkropu rakve nebo p ímluvy (2 varianty pro pok t né, 2 pro nepok t né dít)
- Modlitba za zem elého (1 mořnost pro pok t né, 1 pro nepok t né dít)
- Modlitba Pán
- Modlitba za poz stalé (1 mořnost pro pok t né, 1 pro nepok t né dít)
- Modlitba šZdravas královnoõ - pokud nebude zpívána v záv ru jako píse - schola nebo lid i jiná hudba
- Prosba za zesnulého
- Zp v písn nebo antifony schola nebo varhaník nebo lid

4. ESKOBRATRSKÁ CÍRKEV EVANGELICKÁ

4.1. Historické ko eny

Církev eskobratrská evangelická odvozuje své ko eny z reformního hnutí na konci 14.století a posléze ze vzniku Jednoty bratrské ovlivněné u ením Chel ického, která musela p estát t flké období násilné rekatolizace afl po vydání toleran ního patentu 13. íjna 1781 císa em Josefem II, který p edznamenal svobodnou cestu k dal-ímu rozvoji protestantských církví na na-em území, pak jifl respektovaných a uznaných císa ským patentem v roku 1861. Reforma ní vlna, která prob hla Evropou s sebou p inesla i politické reakce, díky nimfl se mnoho konfesí dostalo na ernou listinu a muselo své aktivity vykonávat nadále v utajení. V této pozici se ocitly církve vze-lé z reformace v eských a rakouských zemích i v ástech uherského království jifl ve dvacátých letech 17. století. Jejich lenové štajní evangelíi a ufl jednotlivci, nebo skupiny sice z stávali ve spojení s protestantskými církvemi v zahrani í a snaffili se provád t nábofenskou praxi v rámci rodinného a místního spole enství, nicmén inili tak navzdory platným zákon m a oficiáln se stále museli ídit právem a povinnostmi ímskokatolické církve, v jejímfl rámci museli plnit alespo obligatorní minimum nábofenských povinností, jako kařdoro ní zpov nebo placení desátk . Tam byli také k t ni, oddáváni i poh bíváni. S výjimkou A-ska neexistovala od 20. let 17. století do roku 1781/1782 na na-em území evangelická církev a nesm li zde p sobit evangeli tí duchovní. V ící v podstat realizovali sv j duchovní flivot tením a reflexí Písma, modlitbami a písn mi z kancionál , etbou vybrané literatury - ozna ované asto za škací kou a ídkými náv-t vami kazatel r zných konfesí vysílaných emigrantskými obcemi ze Saska, Pruska a z Uher. Od katolického obyvatelstva se li-ili nepravidelným chozením do kostela, konzumací masa v pátek i v sobotu, vedením škací ských e íi, kritikou stávající me-ní praxe, odmítáním znamení k ífle a obecn kritikou n kterých prv k ímskokatolické barokní zboflosti. Na základ Toleran ního patentu ze 13. íjna 1781 mohlo obyvatelstvo odstoupit od ímskokatolické církve a oficiáln se p íhlásit k církvi augsburské i helvetské konfese. Tato mořnost ov-em byla upravována dvorskými na ízeními a prakticky netrvala déle neřl dva roky. Nov vzniklé sbory v-ak musely svou innost í tedy svých správ c a u ítel , které mohly povolát pokud se místn p íhlásilo sto rodin, nebo p t set obyvatel í financovat

z vlastních zdrojů, stejně jako stavbu modliteben, které nesměly mít zvony, v řetězu a se dveřmi do humen a mimoto jejich členové nebyli zbaveni povinnosti účasti při římskokatolickému duchovnímu za matrikářské úkony. Do roku 1784 tak bylo v Čechách a na Moravě založeno celkem 73 sborů augsburské a helvetské konfese a pak vznikly již jen tři další sbory do roku 1848. V toleranční době se hlásilo k oběma evangelickým církvím přes čtyřicet tisíc lidí. Život tolerančních církví a jejich členů však provázela od počátku řada nesnází. Rozdělení do dvou přesně definovaných církví s sebou přineslo potřeby v mnoha směrech. Rozdíly mezi vírou a náboženskou praxí povolených konfesí se ukázaly pro mnohé evangelíky problémem při nutnosti volby jedné z deklarovaných církví. Svárky následně vznikaly i mezi sbory samotnými, obzvláště pokud v jednom místě vznikly sbory dva, které si pak mezi sebou přetahovali členy. Také noví pastoři přicházející z ciziny neměli lehkou situaci. Našli zde již utvořené sbory, mnohdy se silnými laickými osobnostmi v čele. Často docházelo i k teologickým rozepíním mezi pokrokově osvícensky orientovanými slovenskými luterány a reformovanými Maďary, kteří se také třeštili v jazyku a zjišťovali, že se jejich duchovenskému úřadu v Čechách a na Moravě zdaleka nedostává takové úcty, na jakou byli zvyklí. Postupně docházelo k nahrazování staré literatury cizího typu literaturou vlastní. Vznikají zpěvníky Elsnerovy, Cithara Sanctorum, Brněnský i Ležánský. Náboženský život sestával z pravidla z nedělních bohoslužeb, které byly dvoje pro každou konfesi zvlášť. O významných svátcích, obvykle šestkrát do roka, byla vysluhována Večere Páně, jejíž přesná podoba také podléhala vývoji a případným sporům. V rámci nedělních shromáždění se k tomu i oddávalo. Pokud byl sbor pro svou vzdálenost nedostupný, křtili si evangelíci své děti sami. Pohřební obřady vedl pastor. Začínaly v domě smutku, kde probíhaly modlitby za duši zemřelého, případně kázání. Následovala cesta na hřbitov, zpravidla římskokatolický, ke hrobu, kde se pastor opět pomodlil a posléze za zprávu bylo třeba uloženo do hrobu. Pohřební průvody byly často terčem útoků katolíků a pohřbívání na společném hřbitově předmětem sporů a někdy i násilností. Obecně lze říci, že obě toleranční církve byly na vtrhnutí panství jevem nevídaným, a často byli jejich členové pod velkým tlakem. Obě tolerované církve měly v roce 1848 dohromady kolem 132 tisíc členů. Tehdy se také poprvé sešli v Praze jejich duchovní,

aby společným prohlášením požádali vídeňskou vládu o úpravu materiálního postavení svých církví, o zřízení vlastní české evangelické konzistoře a založení vlastní teologické fakulty. Začátkem srpna téhož roku proběhl ve Vídni sjezd evangelíků, který formuloval požadavky na autonomii evangelických církví v císařství. Nařízením z ledna 1849, bylo zrušeno hanlivé označení nekatolíků, povinné křesťanské cvičení pro ty, co chtěli konvertovat, poplatky římskokatolickým duchovním a 4. března 1849 bylo povoleno ve stejné vykonávání státem uznaných náboženství a zrušena toleranční omezení, týkající se evangelických modliteben. Na základě předchozích církevních písemností z let 1848 a 1849 byl posléze připraven Protestantský patent 8. dubna 1861, který evangelíkům přiznává stejná práva jako římským katolíkům. Poprvé byla tímto církvím přiznána státní podpora, včetně finanční. První sjezd českých evangelíků v Moravě se sešel v Národním domě v Praze 28. září 1903. Postupně stále sílil probíhající mezicírkevní rozhovor o možném sloučení obou konfesí. Na valné hromadě Kostnické jednoty 1917 byly již jasně formulovány tři požadavky českých evangelíků: osamostatnění, znárodnění a spojení. Po vyhlášení československého státu 28. října svolal luterský superintendent František Hrejsa do Prahy shromáždění presbyterů církve a.v., které se vysloвило pro spojení s církví h.v. Ve společně přijaté rezoluci se praví: *Šestopadesátiletém pronásledování českých církví husitských byly pozstatkem jejich tolerančním patentem z roku 1781 oktrojovány konfesse augsburská a helvetská. Avšak české evangelické církve vřadyfiv si byly v domy, je vznikly z reformace české, z církve podobojí a Jednoty bratrské. A proto nyní, kdy navrátila se českému národu vláda v cíli jeho, obě církve evangelické a.v. a h.v. na svém generálním sněmu v Praze 17. prosince 1918 usnášejí se jednomyslně a slavnostně, že po tisíciletém násilném odtržení od svých otců vracejí se k nim a navazují znovu zjevně na českou reformaci husitskou a na církev podobojí a Jednotu bratrskou. Majíce pak obě jeden přívod, po přikladu těchto církví otcovských a dle odkazu J.A. Komenského v šKřtuů sluují se a prohlásí se za církev jednotnou...*⁵⁹ Štoulha po spojení evangelických sborů a superintendentů obou vyznání se silně ozvala již v roce 1848, ale teprve úsilí na přelomu století došlo svého cíle. Ihned po vyhlášení československé republiky všechny české a moravské evangelické sbory vyjádřily svou jednotu i právním spojením na Generálním synodu v prosinci 1918. Jednomyslně bylo schváleno spojení církví luterské a reformované v jedinou českobratrskou církev evangelickou.⁶⁰

⁵⁹ *českobratrská církev evangelická: přívodce ilii baedeker* [online]. Ondřej Macek. [s.l.] : [s.n.], 2008 [cit. 2010-06-07]. Kořeny, tradice a přívěhy, s. . Dostupné z WWW: <http://www.evangelnet.cz/files/831-cce_přívodce_cili_baedeker.pdf>.

⁶⁰ *český rozhlas* [online]. 2009 [cit. 2010-05-17]. českobratrská církev evangelická. Dostupné z WWW: <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/cirkve/_zprava/213154>.

Pohřební obřady v období před vydáním Tolerančního patentu samozřejmě musely probíhat podle katolického ritu, teprve po vydání patentu mohlo dojít ke změně. Šamotný Toleranční patent přitom je třeba říci žádná konkrétní ustanovení ve věci nekatolických pohřbů neobsahoval, tuto problematiku řešil až dvorský dekret z 16. března 1782.⁶¹ Dekret zakotvoval právo pohřbívání nekatolíků společně s katolíky na obecních hřbitovech, kdy obřad měl vykonat řádně ustanovený pastor, nebo evangelický uitel. Protože jich však v poštětém období byl nedostatek, mohl pohřeb vykonat i katolický kněz, ovšem bez příslných katolických ceremonií, jak bylo ustanoveno v Okružním listu královéhradeckého biskupa Leopolda von Haye, který v něm patent komentoval a snažil se upravit poměry v duchu osvícenství.⁶²

První reformovaní pastoři přicházeli na naše území převážně z Uher a přinášeli s sebou dobové pojetí pohřebních rituálů. Martin Luther pohřební agendu nevytvořil, z jeho pojetí smrti, jako návratu k Bohu, vyplývalo zjednodušení pohřebních rituálů, zdraznění společenství na tomto světě s aktivním zapojením laiků do pohřebního průvodu a zpěvu, z domu zemřelého, případně kostela i modlitebny (kde se mohla odehrávat krátká bohoslužba se čtením z Písma, spěsni a modlitbami, v průběhu v ku stále více doprovázená kázáním) na hřbitov. Zpívaly se žalmy (psl 90 a 130) a náboženské psně, například Lutherem upravený hymnus: Mitten wir im Leben sind. Jean Calvin v rámci své kritiky katolických kultických praktik odmítal funerální rituály a povoloval jen minimalizovanou ceremonii nad hrobem s krátkým kázáním o vzkříšení. Postupně však pohřby začali sloužit jako připomínka smrti, která vede člověka k uvdomnění si Boží svrchovanosti a usměrňuje lidské chování k přijetí a oslavě jakéhokoliv Božího rozhodnutí.⁶³

Jednou z prvních českých agendních knih vydaných reformovanými na našem území, obsahujících mimo jiné i pohřební pořádek, byla Véghova Agenda, vydaná v roce 1973, která s mírnými změnami kopírovala Medgyesiho agendu, jejíž obsahem byla nábožensko-ó praktická ustanovení uherského kalvinismu. Luterské sbory používaly Krmanovu agendu, jejíž výtah pořídil tehle pán Leška, ovšem pohřební obřady v jejím přeložené části nebyly. Postupně však sílila nespokojenost s takto předkládanou náboženskou praxí a jednotlivými duchovními byly pořizovány i další agendy, většinou rukopisné, které umenšovaly specifika

⁶¹ NEJEDL, Zdeněk. Demonstrace konfesionality prostřednictvím pohřebních rituálů v českých zemích po vydání tolerančního patentu. Praha : Historický ústav, 2007. s. 275

⁶² Ibid, s. 272-275

⁶³ Ibid, s. 280

uherských církví a obě vyznání spíše sblížovaly. Například Andrásy Forgács doplnil Véghovu agendu rukopisnými poznámkami a i on připustil k tzv. odstranění valedikcí, tedy plativých loučení s mrtvým, zavedeným po uherském vzoru kalvínskými kazateli, proti nimž se postupně zvedl odpor a v březnu 1830 bylo konzistenci nařízeno odstranění valedikce i za cenu neshod se sbory na níž byli zvyklými. Známé jsou také zpívání, tedy sborníky pohřebních písní jak rukopisné, tak vydané tiskem. Například Nitzek v Evangelický funebrál obsahující teologické písně vysvětlující smrt, následně pak písně do prvořadu a vlastní pohřeb pro jednotlivé skupiny obyvatel podle věku a statutu, v závěru pak písně pro vybraná povolání. Známe je také Chvojka v pietisticky orientovaný sborník, obsahující prvky lidové zbožnosti, která iasto mísila katolicky zásvětnou orientaci s protestantským výlučným spoléháním na Krista a sociální angažovaností.⁶⁴

4.2. Předchozí agendy s pohřebním pořádkem

První agendní knihou, kterou užívala po svém ustavení českobratrská církev evangelická, byla Těbestova Příručka bohoslužebná, vydaná synodním výborem ve dvou dílech – první v roce 1925 a druhý 1932, která měla sloužit jako podklad pro vydání nové agendy a její obsah byl opakovaně probírán na presbyterních a seniorátních poradách a připomínkován tak, aby z ní posléze byla vybrána látka, která po úpravách byla přijata 8. synodem a vydána pod názvem: *Knihy modliteb a služebností českobratrské církve evangelické*, roku 1939. Po rozebrání pak byla znovu připravena pro tisk v roce 1953 Viktorem Hájkem, který provedl v ní jazykové a věcné úpravy v duchu společenských změn.⁶⁵

Srovnáme-li kapitolu pátou o pohřbu v obou vydáních, zjistíme, že novější agenda vynechává některé drobné části. Například v úvodní stati je v novější verzi vynechána poslední věta: „Za bohoslužebného výkonu a při pohřbu je nevhodno hrát: Škde domov můj?“⁶⁶ V pravidlech služebnosti je vynechán úvod: „Úkolem každého pohřbu jest: zemelému prokázati poslední službu, živé jednak tělu, jednak probouzení v něm sv. domí a budit v domí, že všichni se musíme ukázati před soudnou stolicí Kristovou.“, dále je přeformulováno doporučení o volbě vhodných písní z šnikoli písní plativých nebo vulgárně národních⁶⁷ na šnikoli písní světských. V postupu pohřbu již nejsou v nové verzi přesně

⁶⁴ Ibid, s.281-285

⁶⁵ *Knihy modliteb a služebností : českobratrské církve evangelické*. Praha : Kalich, 1953, s.7 a Synodní rada českobratrské církve evangelické. *Agenda českobratrské církve evangelické : Díl první*. první. Praha, 1983. s. 4

⁶⁶ *Knihy modliteb a služebností : českobratrské církve evangelické*. Praha : Synodní rada českobratrské církve evangelické, 1939, s.195

⁶⁷ Ibid, s.195

vyjmenované flalmy pro tení p i rozlou ení v dom a sice ó fi 121 anebo 126 a jsou vynechány poslední dva úkony: šU h bitovní brány sbírka pro chudě a šJe li hudba, nebudífl hrán pochod p i odchodu⁶⁸. Dále z stává text identický, s vynechanými pasážemi se setkáme pouze je-t v poh ebních modlitbách, a sice p i poh bu dít te jsou vynechány v textu dv v ty: šJak milé a drahé jest takové dít ve své nevinnosti a prostot ! Du-e kařdého dít te budífl nám svatá.⁶⁹ a p i poh bu sebevraha je vypu-t na ást v ty za spojkou šaõ v etn : šVidíme, Bofle, velikou moc h íchu, jífl podléhají lidé ó a jífl podlehl i tento ná–spolubatr.õ a v ta následná : šNesoudíme ho v–ak, nýbrfl p enecháváme soud Tob , svatému a milosrdnému Bohu.⁷⁰ Ve v–eobecných modlitbách jsou vynechány pouze tyto v ty: š Stalo se to, eho nedovedeme pochopiti, a ve se st flí a nesnadno vpravuje v–ecka na–e p íchyllost a láska. Cítíme, jak je t flko pochopiti srdcem a skutkem naplniti, co jindy jásav vyznávají ústa na–e, když p íkva ily zlé v ci a obstoupily nás bolesti smrtí .ochlazuje pal ívou na–i skrá .õ⁷¹

Jádrem poh ebního ob adu je kázání se zp vy a modlitbami bu v dom smutku, p ípadn v kostele nebo kapli a dále pr vod na h bitov za zp vu celého spole enství. Tam op t písn , krátké tení a samotné pochování zesnulého. Je po ítáno i s poh bem v krematoriu a p ípou-tí se poh bívání ne len a sebevrah . Celý ob ad by m l být veden v duchu neokázalosti, bez pompy, vychvalování zesnulého, p ebujelé sv tské hudby, v duchu bratrství a pozornosti zam ené na Boflí království a lidskou pomíjivost.

Postup poh bu dle obou agend⁷²:

- Ohlá-ení písn
- Suspirium
- tení textu a kázání (stru né)
- Píse (v nep íznivém po así vynechat)
- Modlitba
- Rozlou ení v dom tením Písma svatého, pod kování t m, kte í nemohou doprovoditi na h bitov, odchod
- Cestou zp v písní anebo chorálová hudba
- Na h bitov : krátká píse , krátké tení z Písma

⁶⁸ Ibid, s.195

⁶⁹ Ibid, s.198

⁷⁰ Ibid, s.202

⁷¹ Ibid, s.204-205

⁷² Ibid, s.195

- Modlitba a také popípad Credo
- Agendní pochování
- Píse (jeden verš)
- Podkování
- Poflehnání

4.3. Agenda souasná

Práci na nové agendě byl šestnáctým synodem v roce 1969 pověřen Josef Smolík. Jeho práce byla poslána sborům k připomínkování a posléze přijata na 22. synodu v roce 1981.⁷³ Jeden ze členů liturgického výboru, Jiří Doležal, který spolupracoval na vytvoření nové agendy, vzpomíná na její přípravu mimo jiné takto: *šPodn ty k tvorb nové agendy*. Pozorovali jsme latentní sklon CCE ke spolkaškému, rozumáskému, historizujícímu a moralistickému zaměření zbožnosti a pospolitého flivota. Korekturou této lidové duchovní kultury nám byla válečná a poválečná vlna biblismu na kazatelkách a v různých kroufcích. Ztotožnili jsme se se slufbami Slova da kovsky písma sky prokomponovanými od A do Z podle štextu kázání. Viděli jsme, že bez odpovídajícího výkladu Písma se prosazuje libovle farářepi výběru biblických látek i v jejich libivém zpracování. Subjekt kazatele a vkus sboru hrál dosti rozhodující roli. Viděli jsme však, že pánem ve sboru, v bohoslufbách musí být vzkrísený a jednající Kristus, ne náboženská nabídka a poptávka. **Církevně-historické (bohoslufebné) pozadí** práce na přípravě nové agendy. Jak vypadala situace bohoslufebné praxe v druhé polovině minulého století? Do jaké situace přijal r. 1969 XVI. Synod usnesení, aby byla vypracována nová agenda? Církev v té době sice nebyla bez agendy, v roce 1953 vyšlo 2. vydání tzv. Hájkovy agendy, ale fakticky vládla ve sborech CCE od jejího počátku liturgická libovle a zvrhlost, anarchie a chaos. K dalším bohoslufebným defektům patřilo: **Introity** (zvané tehdy suspiria) tvořily také básnické profánní poezie nebo sloky církevních písní; salutatio chyběla úplně. **Obsah vstupních modliteb** býval napořád zcela konfušní: semlelo se v nich páté píse deváté, co zbožná slina na jazyk přinesla; o nezbytnosti písmenné modlitby mnozí kazatelé neměli ani ponětí. **Kázání** by mohlo tvořit zvláštní bod kritiky a kverulace; bývala převážně tématická, etická a moralizující. S výjimkou da kovec a flák J.B.Souška byla kázání jen zídka zalofená na předsném výkladu zvoleného biblického místa.

⁷³ Synodní rada eskobratrské církve evangelické. *Agenda eskobratrské církve evangelické : Díl první*. první. Praha, 1983. s. 4

Perikopy se zpravidla neuffávaly. O *koinonické funkci shromáždění* se nevídalo, společenství založené na víře, naději a lásce nebylo v lidové církvi třeba.⁷⁴ Reflexí všech těchto významných připomínek a podnětů vznikla moderní agenda, která má reagovat na současnou situaci církve i společenosti obecně. Část Agendy v novaná pohřebním rituálu se nacházející se v oddíle VI. A, se skládá z: šVysvětlení, tří šFormulář pohřebního shromáždění a šAlternativ pohřebních modliteb. Centrem kešanského pohřbu má být kázání biblicky opřené o evangelium zvěstující Vzkříšeního v jeho vítězství a slávu, k němuž smrt je pouze nutnou branou. Autoři jsou si však dobře v domě duchovní situace v naší společenosti a proto předpokládají nejen vyznavačský přístup pozstalých a společenství, kterým je dedikovánejší jeji pojatý první Formulář, ale i členy chápající pohřeb více jako projev úcty k zesnulému, vděčnosti za jeho život a solidární sdílení se s pozostalými o víze. Formulář číslo 2. Těto formuláře je svým obsahem cílen na nepraktikující, víře vzdálené, i nekřesťany. Vlastnímu pohřebnímu kázání by měla být v nována mimořádná péče, má být biblické, v etn misijního dopadu, le nenásilné a také nepodbíživé, nemá být zastíněno vzpomínkou na zesnulého, rovněž je nepřipustná nekritická adorace zemřelého, i zesnulý má být představen jako člověk nedokonalý, jenž se musí spolehnout na Boží milosrdenství. V duchu tradice je kladen důraz na prostotu a neokázalost pohřebního shromáždění a vyloučí se modlitby za mrtvé, jakožto dopomoc zesnulým ke spasení. Zvláštní pozornost je v nována pohřbem sebevrah a v případě fládosti pozstalých je možno provést uložení urny, doprovázené modlitbou a čtením z Písma. Vlastní formulář k tomuto úkonu však není vypracován.⁷⁵

Formulář 1 předpokládá klasické členění pohřebních rituálů na tři místa: u domu, v kostele a u hrobu. Pro každé z míst jsou navržena čtení z Písma, písně a modlitby. Třetí je při obřadech vykonaných ve sboru, kde je dvojí čtení s kázáním a také místo pro svědectví o zesnulém, u hrobu se pak společenství modlí modlitbu Páně a vyznává víru slovy Apoštolského vyznání. Formulace modliteb směřují k vyznání víry ve vzkříšení a jsou oslavou zmrtvýchvstalého Krista. Předpokládá se vyznavačské společenství.⁷⁶

U domu

- Pozdrav

⁷⁴ DOLEŽAL, Jiří. *Coena* [online]. 20.12.2007 [cit. 2010-05-18]. Jak jsme dělali Agendu. Dostupné z WWW: <<http://coena.edunix.cz/coena/krouna-listopad-2007/jak-jsme-delali-agendu/>>

⁷⁵ Synodní rada Českobratrské církve evangelické. *Agenda Českobratrské církve evangelické : Díl první*. Praha : Synodní rada Českobratrské církve evangelické, 1983, s.194-196

⁷⁶ Ibid, s.197-201

- Introit etba ze flalmu
- Píse
- Modlitba
- tení z Písma (mořnost výb ru ze 13 biblických oddíl)
- Modlitba
- Píse šÓ ujmi ruku mojiš
- Záv re né slovo

V kostele

- Introit
- Píse šKristus Pán vstal z mrtvýchš
- Modlitba
- I. tení z Písma (9 mořností výb ru biblických oddíl)
- Píse
- II. tení a kázání (na téma biblické poselství o vzk í-ení)
- Modlitba
- Píse
- Sv dectví o zesnulém (proslov kurátora nebo presbytera o řívot zesnulého)
- Modlitba
- Píse šB h ná-v-emohoucíš
- Záv re né slovo

U hrobu

- Píse šJeřlí-řív jest i já s nímš
- tení (mořnost výb ru z 10 biblických ver- , nebo dle církevního roku ó pro advent, vánoceí vřdy po jednom ver-i)
- Modlitba Pán
- Vyznání víry
- Píse šBlířl tob , Bofle m jš
- Pochování
- Pod kování
- Poflehnání

Formulář 2 je určen pro shromáždění pouze na jediném místě. Obsahuje pouze jedno čtení s kázáním, které má být cíleno na biblické poselství o vzkříšení, je zde prostor pro vzpomínkovou promluvu o zesnulém a modlitba Pán. Charakter modliteb je pak spíše útěšný, vzpomíná na zesnulého s vděčností za jeho život a zohledňuje smutek pozostalých.⁷⁷

- Introit
- Píseň Naklo, Pane, ucha svého, sloka 1-7
- Modlitba
- Čtení z Písma 1. L 20,27-39
- Kázání na téma biblického poselství o vzkříšení
- Modlitba
- Vzpomínka na život zesnulého (proslov kurátora, presbytera nebo faráře o život zesnulého)
- Děkovaná modlitba za život zesnulého
- Modlitba Pán
- Pochování
- Podkování
- Poflehnání
- Píseň Vstal z mrtvých Kristus Spasitel, sloka 1-4

Formulář 3 je rovněž určen pro společenství pouze na jediném místě a doporučuje se pro použití v krematoriu. Předpokládá nepraktikující, ať nekešanské společenství. Neobsahuje návrhy písní, ani kázání. Je koncipován jako zamyšlení nad smyslem života tváří v tvář smrti. Smysl pak nalézá ve vzájemné lásce, která spolu s obětí je i podstatou kešanského poselství svatého. Za azení modlitby Pán je ponecháno jako alternativní možnost, dle uvážení pastora, i toho, kdo vede obřad.⁷⁸

- Pozdrav
- Zamyšlení (obsahuje námět na zamyšlení o smyslu života)
- Modlitba
- Možnost za azení modlitby Pán
- Pochování

⁷⁷ Ibid, s.202-204

⁷⁸ Ibid, s.204-206

- Pod kováň

V agend je také nabídnuto 6 variant alternativních poh ebních modliteb p ed kázání a 9 variant poufitebných po kázání, p i emfl zvlá– jsou ozna eny ty, které jsou vhodné k adoraci, k vyznání, k d kováň, pro poh eb dít te, i nejlépe se hodící k n kterému ze t í formulá .⁷⁹

⁷⁹ Ibid, s.206-210

5. CÍRKEV ĚSKOSLOVENSKÁ HUSITSKÁ

5.1. Z historie C ĚSH

ŠCírkev ěskoslovenskou husitskou tvo í k es ané, kte í usilují naplnit sou asné snažení mravní a poznání v deké Duchem Kristovým, jak se nám zachoval v Písmu svatém a v podání starok es anském a jak je dosv d en hnutím husitským, ěskobratrským a dal-ím úsilím reforma ním.⁸⁰ Takto uvozuje v preambuli Ústavy své poslání C ĚSH, která práv v roce leto-ním uzav ela prvních 90 let svého trvání. 11.lednu 1920, kdy se nová církev p edstavila ve ejnosti v svolání šNárodu ěskoslovenskému, p edcházelo dlouhé období snahy katolických kn ěí o reformaci vlastní církve v duchu moderních my-lenek, které vanuly Evropou intenzivn ě zhruba od 80.let 19.století, do nichfl pronikaly my-lenky evoluce, vývoje, pokroku, p íklon k historickému bádání a odpor k fundamentalismu. Kn ěí cítili pot ebu reformy církevní struktury, vy-řho vzd lání a p íklon k v t-í srozumitelnosti v liturgické praxi, aby se mohli lépe p íklonit k lidu, jemufl cht li být partnery p í své sluflb . V roce 1902 se ustavila Jednota katolického duchovenstva, jejífl reformní snahy našly vyvrcholení v P erovském programu, ve kterém mimo jiné nalézáme pořadavky na bohosluflby konané v národním jazyce, zm nu obsazování biskupských stolc ě podle národního principu, snahu o ěský patriarchát, í fládost o lep-í sociální zabezpe ení kn ěí a dobrovoln ní celibátu. Biskupové v-ak Jednotu v p í-tím roce oficiáln ě zakázali a dekret svatého oficia šLamentabili sane exitu, ze 3. ervence.1907, podobn ě jako encyklika šPascendi Dominici Gragis, papefl Pia X. z 8.zá í téhoř roku, jednozna n odsuzující modernistické my-lenky, jas n ukázali, flas pro reformy dosud nenazrál, jak to potvrdila i protimodenistická p ísaha z roku 1910, kterou byli kn ěí povinni podepsat. První sv tová válka posléze ovládla d ji-t ě jin. P ínesla v-ak je-t ě v t-í odstup od církevní vrchnosti, ve které byla vid na habsburská tvrdá ruka vztahující se do nov ě založeného státu roku 1918. Následn ě se znovuustavila Jednota, nyní jifl ěskoslovenského, duchovenstva, i bez pot ebného souhlasu biskupa. Znovu vřvstaly pořadavky P erovského programu a postupn ě byly projednány a zformulovány do podoby, kterou zástupci Jednoty jeli p ednést do íma papefl Benediktu XV. Dostalo se jim v-ak souhlasu pouze s ěskými vstupy do bohosluflb a mořnost vysluhování staroslov nské m-e o významných svátcích. V reakci na tento neúsp ěch se posléze prom nila skupina uvnit Jednoty, nazvaná šOhnisko, v pevn ě ji semknutý šKlub reformních kn ěí, jehoř lenové se

⁸⁰ *Ústava Církve ěskoslovenské husitské : Schválena 3.zasedáním VIII. sn ěmu 19. řjna 2002 v Praze, ve zn ní novelizace p íjaté 4.zasedáním VIII.sn ěmu 25. řva 2005 v Praze a 5.zasedáním VIII.sn ěmu 26.ledna 2008 v Praze. Praha : [s.n.], 2008. S.6*

rozhodli ne ekat a uskute nit zm ny via facti. O Vánocích 1919 tak byly, i p es zákaz, sloufeny na více místech bohoslufby v národním eském jazyce a po nad-eném p ijetí zú astn nými se Klub, v jeho fl ele stál profesor a kn z ThDr Karel Farský, 8.ledna 1920 v Národním dom na Smíchov rozhodl pro vznik nové národní samostatné církve. Nová církev se šp ihlásila k odkazu eské reformace ó Mistra Jana Husa, husit a eských brat í. V jejím programu do-lo k ur itému souzn ní s názory T. G. Masaryka o vyzdvílení humanitních hodnot eské reformace a významu nábofenství pro moderního lov ka. Státem byla tato církev uznána 15. zá í 1920.⁸¹

Postoj mladé C S k n kterým otázkám víry, který se odráflí samoz ejm í v poh ebních ob adech, m fleme vy íst i ve stati šOdli-né názory v C S o v cech víryõ na konci Agendy ve Farského zp vníku z roku 1930: š V íme v jednoho Boha, flivého, osobního, Jenfl rozumu na-emu jest nepochopitelný a mluv na-í nevyslovitelný. Jsoucnos boflí nedokazujeme, nýbrfl p edpokládáme. Komu ona není samoz ejmá z vlastní pé e boflí, toho t flko p esv d ovati. V íme, fle boflí Prozetelnost vede a ídí vývoj sv ta k dokonalej-ímu. Zejména pohromy, které si lidstvo samo p sobí, obrací B h d íve í pozd ji ke kulturnímu pokroku lov enstva. I do flivota lov ka jednotlivce zasahuje Prozetelnost sice nenápadn , ale mnohdy velmi pronikav . Smrtí lidskou nemáme za to, fle kon í se existence lov ka, nýbrfl v íme, fle ú ast flivota na-eho trvá v náplni v-eho vesmírného d ní i nadále v n . V íme v odplatu in dobrých i zlých a u v né vyrovnaní. Nep íjímáme víry ve hmotné nebe nebo pekloí .Odpustk neuznávámeí O istce posmrtného nep íjímáme; proto se nemodlíme za mrtvé, nýbrfl za jejich památku.⁸²

S jakými problémy v oblasti poh ebnictví se církev potýkala a jaké otázky byla nucena e-ít se dozvídáme i z diecézních archiv té doby. Nap íklad 3. ervence 1929 vydala Úst ední rada C S v Praze, pod íslem jednacím 3682/29, doporu ení, aby si kaflký duchovní p ed poh bem jinov rce opat ili sv dky podepsaný protokol, fle zesnulý souhlasil a bylo jeho výslovným p áním, aby byl poh ben dle ob adu C S, protofle špodle §7. zákona ze dne 23.dubna 1925 .29 sb.z.a na . o vzájemných pom rech nábofenských vyznání, nesm jí orgány nebo p íslu-níci ur ité církve vykonati nábofenský úkon ani úkon duchovní správy v í p íslu-níku jiné církve, o n jfl nebyli oprávn nými k tomu osobami pofládáníí .Nejvy-í správní soud vyloflil v nálezech Boh A 5505-26 a 7377-28, fle onou šoprávn nou osobouõ

⁸¹ BUTTA, Tomá-. P edmluva. In SALAJKA, Milan. *Portrét Církve eskoslovenské husitské*. Praha : Blahoslav, 2007, s. 3

⁸² FARSKÝ, Karel. *Zp vník : písní duchovních C S.* Praha : Blahoslav, 1930, s.372-374

není ani duchovní správce církve, jejímž p íslu-níkem zem elý afl do své smrti byl, ani nejbliží jeho p íbuzní /poz stalí/, nýbrž jednotlivý p íslu-ník církve sám. Každý p íslu-ník církve m fle pro p ípad své smrti u initi opat ení o církevní form svého poh bu. Neu inil-li tak, nem fle po jeho smrti jiřl nikdo v tomto sm ru initi n jaké dispozice.⁸³ 12. ervna 1931 byl Úst ední radou vydán pod íslem jednacím: 2486/31 návrh na jednotný postup p í kremacích, týkající se asistence duchovního z jiné nábořenské obce a rozd lení dobrovolného daru poz stalých mezi obec k nířl zem elý p íslu-el a obec, jejířl duchovní vykonal ob ady.⁸⁴ Nakládání s osobním darem dedikovaným zesnulým katolíkem duchovnímu C S, který na výslovné p ání vykonal poh ební ob ad, je p edm tem dotazu, zaslaného diecézní rad v Radvanicích 9. listopadu 1932, duchovním z Prost ední Suché.⁸⁵ Ta nechává ve své odpov di z 11. listopadu, p íjetí daru na libov li duchovního.⁸⁶ Poznámky k provád ní poh b nalezneme také v zápise ze Synody duchovních v Olomouci v roce 1932 : ř Poh eb. fialmy. Odpros nebývá. Promluv neřlívat agita n . Opatrnost s chválou zem elého a p. Promluvy co nejkrať (5 min) zakon ené modlitbou. Snad tam, kde je 1. sl. poh eb, lze promluvit i s hlediska národního.⁸⁷ To, fle asistence duchovního na poh bech jinov rc , nebo bezv rc , byla otázka velmi pal ivá, dokládá bou livá a řiroká diskuse mezi nábořenskými obcemi v Ostravské diecézi v roce 1933, zachovaná v dosud neinventovaných archivních materiálech Zemského archivu. Podn tem bylo pravd podobn doporu ení Diecézní rady v Hradci Králové Úst ední rad o vydání celocírkevního zákazu ú asti duchovních na poh bech jinov rc , na základ stířlností místních duchovních a rad star-ích, fle se tyto poh by konají od p íslibem p estupu poz stalých, kte í to pak neu iní, zárove duchovní vysluhuje místo plánovaného vyu ování na řkolách, ímřl utrpí finan ní újmu, navíc je pro n j obtířlné vést nábořensky orientovanou promluvu na poh bech lidí bez vyznání a fle by tedy bylo vhodné místo prohlá-ení se souhlasem k poh bu, vybídnout nemocného k podepsání p estupních blanket a poz stalé odkázat na poznotek, fle církev za její jiřl 13ti letou p sobnost mohl poznat a p estoupit k ní kařdý, kdo o její ob ady stojí. V dal-ím p ípisu byl i d vod, fle prestiřl církve trpí, nebo v novinách se psalo, fle sl. kn z poh bí za peníze kařdého. Úst ední rada se následn dotazovala i na stanovisko Diecézní rady v Ostrav , která rozeslala po nábořenských obcích dotazníky s otázkami, zda se má, dle jejich názoru, p ípustit asistence duchovních C S p í poh bech jinov rc a bezv rc , nebo naprosto odmítnout a v p ípad svolení, za jakých

⁸³ Zemský archiv (ZA) v Opav , pobo ka Olomouc, Fond: DR C S(H), neinventováno

⁸⁴ ibid

⁸⁵ ibid

⁸⁶ ibid

⁸⁷ ZA v Opav , pobo ka Olomouc, Fond: DR C S(H) Ol.. Inv. .:1232, as.rozmezí: 1925., ísl.kart:133, Synoda v OC

podmínek, aby tím povstala církev neutrální, protože v protikladu k argumentům z Hradce stojí otázka k esanského milosrdenství, které zakládá morální povinnost vyhovět fádosti o uctívý pohřeb, obzvláště je-li zbytek rodiny příslušníky C S a odmítnutí pohřbu jejího lena, by jiné víry, mohlo by vést k výstupu ostatních, navíc je pohřeb jinovrce přiležitostí pro styk s mimocírkevní veřejností a tedy i způsobilou propagací. Odpovědi z jednotlivých náboženských obcí obsahovaly naprostou názorovou rozrůznost. Od jednoznačného zamítnutí reprezentovaného náboženskou obcí v Ostravě Vítkovicích s argumenty, že milosrdenství vedoucí k povinnosti uctívý pohřbení mrtvých není závazné jen pro C S, ale i pro pozůstalé, kteří mají závazas tuto otázku řešit a nepotřebují s levnou variantou pohřbení sl. duchovním; je-li zesnulý jiného vyznání a jeho rodina leny C S, pak má s dostatečným časovým předstihem vést svého lena k přestupu, aby mohl být pohřben dle stejného obřadu, pakliže se tak nestalo, má se respektovat jeho přání, nebo pouze katolický kněz je plně oprávněn pohřbit katolíka. Dále je připojeno svědectví o přítomnosti na obřadu vykonaném sl. duchovním při pohřbu bezvřce, který měl cíleně promluvu bez náboženského obsahu, na což veřejnost reagovala negativně. Štěpán bez vyznání ekli, vždy ten duchovní mluví jako nákurda. Katolíci pak odcházeli utvrzeni v přesvědčení, že echoslováci jsou přece jen bezvřci. Vidět z toho, že asistence náboženských duchovních při pohřbech jinovrců a bezvřců není řádnou propagací pro C S.⁸⁸ Až po opačný názor, tedy jednoznačné přitakání ústí duchovních, zastávaný například náboženskou obcí v Novém Bohumíně, nebo v Opavě: šNesmíme se přec stavět na stanovisko samospasitelnosti neb na jaké povýšenosti a jest jist místního duchovního, který zná přání a poměry zemřelého, aby se dle toho zařídil. Více humanity, demokracie a řádná úkrobenost.⁸⁹ Mezi těmito krajními názory existovala široká škála možností - od povolení velmi výjimečných asistencí schválených duchovním, radou starších a dispenszem diecéze eventuálně biskupa, za předpokladu uhrazení jasně stanovených poplatků pozůstalými, ovšem pouze pro jinovrce, nikoli však pro bezvřce, kde se v tina obcí vyjadřovala spíše zamítavě, podobně jako při obřadu v krematoriu, kterému u katolického zesnulého předcházel již obřad s jeho katolickým knězem v domě, - až po přitakání ústí asistence, ponechané na libovůli toho kterého duchovního, nebo rady starších. Na které náboženské obce přikládaly se k špodstatné redukci a spíše individuálně posouzeným výjimkám, jiné spíše šmimo výjimky asistenci přijímaly. V nichž případech také bylo rozlišováno mezi obřady pro římskokatolické zesnulé, pro lidi bez vyznání a pro jinovrce. Diecézní rada uzavřela diskuzi sdělením, že zásadním stanoviskem budí příslušníky jiných

⁸⁸ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, Fond: DR C S(H), neinventováno

⁸⁹ ibid

církvi anebo organisované bezv rce nepoh bívati. P esto m fle býti asistence sl.kn ze povolena výjime n a to vřdy jen s povolením biskupovým, jehoř p řslu-ný duchovní správce po dorozum ní se s místní radou star-řch o svolení pořládá. Totěř platí i o poh bech v krematoriřch, av-ak s tím omezením, fle vykonali řm.kat.kn z poh ební ob ad v dom nebořtřkov , nem fle nikdy ná-duchovní doplniti takový poh eb v krematoriu. P i bezv řcřch budiřl mimo to polořlena rodin zem elého podmínka, fle p i poh bu nepromluví ani doma ani na h bitov ani v krematoriu e níř bezv řecké organisace. Za ob adní výkon musí strana zaplatiti nábořlenské obci nejmén 50.-K a duchovnímu za mimo řdnou sluřbu odm nu v tēřle vý-i jakou pořladovala nábořlenská obec. Av-ak v řládném p řpad nem fle býti duchovní správce k asistenci radou star-řch donucen.ř⁹⁰ Dal-ř zprávou Diecézní rady Úst ední rad z 31.sv tna 1933 bylo sd lení o rozhodnutí nevybřrat diecézř řládný poplatek za ud lení biskupského dispenzu, aby nikdo nemohl řírkev na knout, fle biskup svoluje v zřjmu obohacení diecéznř pokladny. Jakým problēmem na poh bech jsou i necřrkevní e níci je jasn řvid t z usnesení Úst ední rady, která na svēm zasedání 8.listopadu 1933 rozhodla po jakýchsi z ejm ned stojných udřlostech výslovn zamřtnout p i poh bech svřch duchovních e i politickřch zřstupc . Nicmēn otřzka udřlení poh ebnřch ob ad řlidem stojřcřm mimo vlastnř řírkev se třhne jako leitmotiv jednřnřmi diecéznř rady po celou dobu, a uřřl formou dotaz na udřlení dispenz a jejich vy řizovřním, nebo vydřvřním p řslu-nřch provřd řcřch p řpis . Nap řklad usnesenřm z roku 1952 byly vydřny řřzřsady sluřby p i poh bech řjinov řc ř, ve kterřch jsou duchovní vyzřvřnř, aby řřposlouřřili křzřnřm ř modlitbou v-ude, kde jsou pořřlřdřni s dobrřm řmyslemř Zřleřř na duchovním, co s touto p řřeřřitostí u řinř ř poslouřřili k roz-ř enř slřvy Bořřř, ř zp sobř zleh enř sluřby řírkyve a duchovních.ř⁹¹ V kařřdēm p řpad je povinen vykonat pastora nř pohovor s poz stalřmi, řdn řvřplnit protokol o souhlasu zem elého s ob ady C řS, slouřřit v talřru a křzat i p i poh bu bezv řc ř na text P řsma.ř⁹² Orienta nř p ředstavu o tom, o jakē mnořřstvř řřkon vlastn řjde, si m řřeme ud lat nap řklad z p řhledu v roce 1952, kdy bylo v Olomouckē diecézř vydřno 54 dispenzř, z toho 41 k poh b m řK vyznřnř, 12 k poh b m zem elřch bez vyznřnř a 1 k zesnulēmu řjinēho vyznřnř.ř⁹³ P ředstavu o tom, jak takovř řřřdost o dispenz a jejř vy řizenř mohla takē vypadat, si m řřeme ud lat z obrřzk ř.1 a ř.2

⁹⁰ ZA v Opav , pobo řka Olomouc, Fond: DR C řS(H), neinventovřno

⁹¹ ZA v Opav , pobo řka Olomouc, Fond: DR C řS(H) Ol. Inv. ř.:2000, řřs.řřmezř: 1951-55., řřř.kart:263, Dispenze k poh b m řjinov řc ř

⁹² řbid

⁹³ řbid

Obrázek 1: žádost o dispenz 26.8.1957

Farní úřad církve československé v Prostějově
Telefon 4010 — Účet u státní spořitelny v Prostějově 237-133

Č. j.: 235/57-82 26. srpna 1957.
V Prostějově dne
Věc: pohřeb mohamedána Diecéšní radě církve čsl.
v O l o m o u c i

Prosím o souhlas pochovati zemřelého Muharema Hairiše, nemejetného trhovce z Prostějova, rodem z Bosny-Hercegoviny, vyznáním mohamedána, jehož všechny místní církve odmítly pochovat. K ochotě zemřelého pochovat jsem veden tím důvodem, že on nikterak zato nemůže, že na svých životních cestách přišel do prostředí zcela jiného, než kde mohamedánská víra je domovem, a zde zemřel. My sami nevíme, kam snad i nás "osud" ještě zavede a kdo nám kdo bude chystat pohřeb. Mám za to, že sluší se proto křesťanu, aby i přes rozdíl víry, své bližní v uctivosti pochoval, jde-li o takovýto nezaviněný případ. Rodina zemřelého je křesťanská.

S bratrským pozdravem

Diecéšní rada ČČS v Olomouci.
28. VIII. 1957 Pm.
725

Red. Medok
farář

Prmi 05 - 1132 - 54

ZA v Opav , pobo ka Olomouc, Fond: DR C S(H) Ol.. Inv. .:2001, as.rozmezí: 1957-67., ísl.kart:263,
Dispense k poh b m jinov rc

Obrázek 2: Vyjád ení diecézní rady 26.8.1957

775/57-Y
235/57 26.8.1957. 28.srpna 1957.

F a r n í m u ú ř a d u
církve československé
P r o s t ě j o v .

Diecéšní rada církve československé v Olomouci Vám uděluje zcela výjimečně souhlas k vykonání prostého pohřebního obřadu při pohřbu M. Hairiše a to za předpokladu, že si opatříte předem písemný souhlas k tomuto úkolu od pana okresního církevního tajemníka. ~~Ukázka~~ promluvy při rozloučení se zesnulým by bylo třeba vysvětliti, že jsme vedeni jediné zřetelem lidskosti, aby byl zesnulý v uctivosti pochoval, i když za svého života příslušel k vyznání mimo-křesťanském. Zároveň by bylo nutno vhodným způsobem upravit celý pohřební obřad.

S bratrským pozdravem

za:
biskup

ZA v Opav , pobo ka Olomouc, Fond: DR C S(H) Ol.. Inv. .:2001, as.rozmezí: 1957-67., ísl.kart:263,
Dispense k poh b m jinov rc

5.2. Vývoj pohřebních agend v CŠH

S prvními podobnými obřady se setkáváme ve zpěvnících. Jednak byly součástí Zpěvníku CŠH Karla Farského opakovaně vydávaného od roku 1922, jehož součástí byla obřadní příručka pro pohřeb dítěte a dospělého, v pozdějších vydáních i celá Agenda svátostných i mimosvátostných obřadů církve i s mešními chvalozpěvy zhudebněnými Josefem Píchou, jednak byly pohřební obřady součástí Zpěvníku církve eskoslovenské pro Slezsko a pohraniční Moravu, zpracovaného prvním biskupem ostravské diecéze Ferdinandem Stiborem.⁹⁴

Pohnutky, které vedly F. Stibora k liturgickým úpravám, můžeme zjistit z vysvětlujícího dopisu: ŠP edkládám Ti pohřební obřad pro dospělé a dítě, jak se zveřejní u nás konají. Chci totiž vydati, snad jen na cyklostylu obřadní agendu pro své kněze. Jest to nutné s nějakou promluvou nevystačíme, lidé chtějí také jistý obřad a obyčejně konáme u kterých obřadů s církví řím. katol. Vyhlížíme i jejich pestrému obřadu trochu chudší. Snad se to mnohemu superpokořovci bude zdát trochu římské, nic naplat, pouhým puritanstvím jen utrpíme. I náboženská obřadní celá výkon zpestřit, a kolik zstaneme vředy v rámci svého náboženského pokroku.⁹⁵ Z prováděcích poznámek na okraji můžeme zjistit, že bylo povodno v letech, kdy obřady v kostele zvykem, konat i šliturgii na památku zesnulých dle Farského agendy⁹⁶, i šmši svatou za zemřelého dle Stiborovy agendy⁹⁷, na níž pohřeb navazoval, jak je vidět na obrazové příloze číslo 3, nebo i liturgii klasickou.

Postupně však se pohřební obřady zjevně zcela osamostatnily a odehrávaly se zcela mimo liturgii. Tento vývoj dokládá také dotaz Josefa Podmoly z NO v Kunčicích pod Ondřejníkem, adresovaný diecézní radě v Radvanicích ze 6. února 1928, ožda je přípustno konati pohřbu bohoslužby v soukromé místnosti, resp. před obydlím zemřelého, není-li v místní obci chrám.⁹⁸ A následná odpověď z 9. února: šV poátcích naší církve, kdy přihlíženo více k propagaci rodící se teprve CŠH, nenamítáno z naděšených míst něho, vykonal-li duchovní mimo pohřebních obřadů obřad také liturgii, ovšem mohlo-li se to dít dle stojným způsobem u kde na zahradě aneb na hřbitově. Že se liturgie odbývala i ve svatnici, v níž nebořtík v

⁹⁴ KOVALÍK, Zdeněk. Hudba v Církvi eskoslovenské husitské: Zpěvník duchovních písní. In: Církev eskoslovenská husitská. 90 let Církve eskoslovenské husitské: Sborník. Praha: Blahoslav, 2010. s. 189-193.

⁹⁵ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Fond: DR CŠH Ol. Inv. č.: 2008, as.rozmezí: s.d., ísl.kart:265, Stiborova pohřební liturgie

⁹⁶ FARSKÝ, Karel. Zpěvník: písní duchovních CŠH. Praha: Blahoslav, 1930, s. 262-263

⁹⁷ STIBOR, Ferdinand. Zpěvník: církve eskoslovenské pro Slezsko a pohraniční Moravu. Ostrava: Zemská rada starších, 1922, s. 26

⁹⁸ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, Fond: DR CŠH, neinventováno

Obrázek 3: Stiborova liturgie, oddíl "V chrámu"

Zemský archiv (ZA) v Opav, pobočka Olomouc, Fond: DR C S(H) Ol. Inv. :2008, as.rozmezí: s.d., ísl.kart:265, Stiborova pohřební liturgie

rakvi ležel, dovídáme se k svému úřadu teprve z Tvého dotazu. Dnešní církevní praxe takový způsob propagace zapovídá, poněvadž i příslušníci jiných církví mají dostatek příležitostí poslechnouti se na vlastní liturgii v místnostech k bohoslužbám určených, kde se tyto pravidelně odvíjejí.⁹⁹

Obě agendy, jak Farského, tak Stiborova nabízí dva formuláře pro pohřeb dospělých a pro pohřeb dítěte, určené na úkony u domu smutku, v chrámu (nebo u hřbitovního kříže), cestou na hřbitov a u hrobu. Stibor ve svém návrhu pro pohřeb dospělých vynechává doporučené biblické texty a také v obřadech u hrobu má jiné členění, respektive neuvádí ani promluvu, rozehrávání a loučení zemřelého s pozstalými jako Farský, ale předkládá souvislý responsoriální text zakoněný modlitbou a uzavřený po spuštění rakve a vsypu hlíny

⁹⁹ ibid

dvojverším: šVezmi zem , co jest tvého, Vzal B h k sob du-i jeho.¹⁰⁰ Nutno upozornit také na tak zvaný šStibor v flalmě, který je sou ástí ob adu v chrámu šSmilujfl se Hospodin nad tebou a k sob na v nost t p ijmiě, který je dodnes na Ostravsku pouflíván. I p i poh bu dít te nabízí Stibor místo evangelního textu, flalmický a -í eji pojatý ob ad, zatímco Farský nabízí v t-í variabilitu text ó tení ze II. Samuelovy 12,18-23, Markovo evangelium 10,13-16, i tení z J.A.Komenského. Farského zp vník nabízí v t-í -í i modliteb za zem elé i poh ebních písní.

Ob tyto agendy byly pramenem pro první celocírkevní ob adní p íru ku sestavenou Vlastimilem Drtinou a vydanou 1951. I Drtinova agenda nabízí dva formulá e ó pro poh eb dosp lých a pro poh eb d tí. Ob ady by m ly být prosté, orientovat lov ka na Boha a v mezní situaci, jakou je lou ení se zesnulým, sm ovat ke sjednocení s uk iflovaným Kristem, vít zem nad smrtí. Tímto sm rem je také cílena pastora ní pé e duchovního, která se p edpokládá jak p ed, tak i následn po poh bu, mající vést poz stále k p íjetí situace, ut -it je a podpo it, podobn jako obecnství církve p ítomné p i samotných ob adech.¹⁰¹ K ob adu neodlu iteln pat í poh ební promluva na text Písma, jeho fl p íklady jsou uvedeny jak v p edmluv , tak v p íslu-ných oddílech jednotlivých formulá . Agenda obsahuje ufl také samostatný formulá pro ulofení urny do kolumbária. Ve druhé ásti jsou pak mezi pastora ními pom ckami pro duchovní, mimo jiné, také dv varianty modliteb pouflitelných p i smute ní hostin ó jedna na vybrané oddíly z Izajá-e, jedna na text 2 K 5,1; 6-10 a t i modlitby ur ené pro uct ní památky zesnulých, p echázející v fldy v modlitbu Pán . V záv ru najdeme také osm vzor poh ebních oznámení s typickým znakem kalicha a k ífle. Zpravidla je na nich uvedeno nejen, kdy a kde se konají poh ební ob ady, ale také, kdy a kde se bude konat p i bohoslufbách následná vzpomínka. Záv r celé agendy tvo í dvacet poh ebních zp v , mezi nimi fl nacházíme jeden chvalozp v p evzatý z d ív j-í Farského agendy, ostatní jsou vesm s upravenými biblickými texty, hudebn zpracované Josefem Píchou.¹⁰²

Oba poh ební formulá e jsou len ny na ásti:

- A) U domu ó v ob adní síni
- B) Zastavení (Ve sboru, na rozcestí, za obcí)
- C) U hrobu - v krematoriu

¹⁰⁰ STIBOR, Ferdinand. *Zp vník : církve eskoslovenské pro Slezsko a pohrani ní Moravu*. Ostrava : Zemská rada star-ích, 1922, s.135-136

¹⁰¹ DRTINA, Vlastimil. *Agenda*. Praha : Blahoslav, 1951, s.96

¹⁰² Ibid, s.268-232

Ob ad u domu:

- Poh ební píse
- Znamení k ífle
- Úvodní modlitba (7 variabilních mofností p i poh bu dosp lých, 4 p i poh bu d tí)
- Spole né vyznání víry (velké nebo malé Credo C SH)
- tení z Písma (8 mofností dosp lí, 5 d ti)
- Záv re ná modlitba (10 mofností i s doporu ením pro r zné p íleflitosti, jako poh eb rodi , mladého lov ka, církevního pracovníka, sebevrah í dosp lých, 4 mofnosti pro poh eb dít te)
- Poh ební píse

Zastavení:

- Poh ební píse
- tení z Písma (u dosp lých poh b 8 mofností, jedno ur eno pouze pro ob ad ve sboru, u d tských 2 mofnosti)
- Modlitba (Dosp lí: 1 ur ená pro cestu na h bitov, 2 pro sbor a 2 v-eobecné, d ti: 3)
- Poh ební píse

U hrobu

- Poh ební píse
- Znamení k ífle
- Úvodní modlitba (2 jen nad hrobem, 1 pro krematorium, 3 v-eobecné, 4 varianty modliteb pro d tské poh by)
- tení z Písma (13 mofností, 1 ur ená pro starého lov ka a 1 pro sebevraha, u d tských ob ad je 5 mofností tení z Písma a následn dva texty z Komenského ó O sirob a jeden z Husovy Dcerky)
- Promluva (na téma Bofí lásky k lov ku i ve chvílích bolesti, duchovní je nabádán, aby p íli–neadoroval zesnulého, nedojímal apod.)
- Lou ení (doporu uje se vynechat, pokud p edcházel ob ad u domu ó 8 tematických mofností)
- Usmí ení (varianta nad hrobem a v krematoriu)

- Otčenáš – (může být zpíván, nebo recitován)
- Závěr o podkování, pozvání na vzpomínku při bohoslužbách, na kterou jsou zváni všichni bez rozdílu náboženského vyznání (2 možnosti)
- Pohřební píseň

Formulář pro ukládání urny do kolumbária sestává z těchto částí:

- Znamení kříže
- Modlitba
- Otčenáš
- Slovní doprovod při vlastním uložení urny duchovním
- Čtení z Písma a vyslání
- Obřad je možno zakončit zpěvem písně

5.3. Současná pohřební agenda C SH

Současné pohřební obřady C SH byly vydány v roce 1997, jako druhá část Agendy, připravované liturgickou komisí, později liturgickým pracovním výborem, od roku 1991, pod vedením patriarchy Josefa Třáskala po té, co proběhly celocírkevní diskuzí a schválením synodu. Obřady čerpají z textů Farského, Drtiných i z dalších pramenů, zpracovaných katedrou praktické teologie na Husitské teologické fakultě University Karlovy. Výchozím je víra ve vzkříšeného Krista, vítěz nad smrtí, dosvědčeného Písmem. Pohřební obřad je vnímán jako pastorační - diakonická a zároveň kerygmaticko-misijní služba slova Božího. Na tomto základě bylo vytvořeno pět pohřebních formulářů, pro jednotlivá místa výkonu obřadu, s možností jejich vzájemné kombinace a formulář pro uložení urny, nebo rozptýlení. Samozřejmostí je orientace na Písmo, při němž nabízené oddíly je možno používat jednotlivě nebo kumulovat, či použít dle situace jiný vhodný text, než předkládaný. Formuláře jsou doplněny některými praktickými poznámkami pro duchovního k provádění obřadu. Velkým důrazem je kladen také na hudební součást obřadu. Příručka nabízí zhudebněné texty pro sólový i sborový zpěv, vložené přímo do obřadu, v příloze jsou vybrané písně pro použití během zastavení za obcí, nebo při obřadech konaných přímo u hrobu. Mezi antifonami a responsorii zhudebněnými Jiřím Pospíšilem objevíme i jeden nápis z předložené Drtinovy Agendy s pozmiňujícím textem. V části G nalezneme vhodné texty pro meditaci z knihy žalmů a

v části H biblické texty a modlitby pro zvláštní případy, jakými jsou například pohřeb dítěte, mladého člověka, tragická událost či sebevraždy.¹⁰³

Pohřební obřady jsou vedeny

- A) Z domu smutku
- B) Zastavení za obcí
- C) Ze sboru
- D) U hrobu
- E) V krematoriu, ve sboru nebo v obřadní síni před zpopelnárnou

Z domu smutku

- Úvodní pozdrav
- Modlitba
- Čtení z Písma
- Píseň nebo responsorium – v textu v závěru písně: „Kdo vás ochrání nejvyššího a variabilní responsorium: „Hospodin je blízko“, které je možno zpívat nebo recitovat.
- Odchod z domu smutku, po cestě je možno zpívat píseň: „Již tedy s Bohem jděte, nebo zhudebněte si“ 121

Zastavení za obcí

- Vstupní čtení
- Psalm 130 – zpíváný nebo recitovaný, případně psalm 103
- Modlitba na cestu ke hrobu

Ze sboru – tento obřad vychází z druhé liturgie C – SH. Texty je tedy možno recitovat, nebo zpívat.

- Úvodní píseň
- Apoštolský pozdrav
- Úvodní modlitba
- Doznání vin a smíření
- Píseň nebo recitovaný psalm – psalm 130
- Vstupní čtení psalmu, například z formuláře G
- Sborové modlitby a promluvy

¹⁰³ Liturgická komise Ideové rady C – SH za vedení patriarchy Josefa Tysáka. *Agenda církve československé husitské : Druhá část. Pohřební obřady*. Praha : Blahoslav, 1997, s. 3-39

- Modlitba před čtením z Písma
- Čtení z Písma (nabídka 25 možných textů z Písma)
- Promluva
- Vyznání víry
- Píseň nebo hudba (možno také zařadit projev eulogika)
- Rozloučení (2 varianty)
- Modlitba Pán
- Oznámení o podkování jménem rodiny a církve za účasti oznámení o konání vzpomínky při bohoslužbách (2 varianty)
- Poflehnání
- Závěrečná hudba nebo píseň

U hrobu

- Pozdrav
- Řeční
- Modlitba
- Čtení z Písma (nabídka 55 oddílů z Písma pro poučítí, nebo další možnosti v oddílu C)
- Promluva
- Hudba, píseň nebo flám (možno zařadit projev eulogika)
- Rozloučení a smíření (2 varianty)
- Modlitba Pán
- Hudba nebo píseň o písku a rakve
- Oznámení o podkování za účasti, pozvání ke vzpomínce na zesnulého konané během bohoslužeb (3 varianty)
- Poflehnání (3 varianty)

V krematoriu, ve sboru nebo v obřadní síni před zpopelněním

- Hudba (reprodukována nebo živá)
- Pozdrav
- Řeční
- Modlitba (2 varianty)

- Čtení z Písma (odkaz na možné texty pro obě oběady ve sboru, nebo u hrobu)
- Promluva
- Píseň (pouze v případě, že je oběad konán ve sboru)
- Rozloučení a smíření (2 varianty)
- Modlitba Pán
- Hudba (pro zajímavější ráz)
- Podkování (případně pozvání na vzpomínku uskutečnou následně pro bohoslužbách ve sboru o 3 možnosti)
- Poflehnání (3 možnosti)

Uložení urny nebo rozptýlení

- Pozdrav
- Řešení
- Modlitba
- Čtení z Písma (nabídka 5 textů z Písma)
- Promluva
- Modlitba Pán
- Uložení urny nebo provedení rozptýlení
- Poflehnání (3 varianty)

6. KOMPARACE POH EBNÍCH OB AD

6.1. Ceremoniá i

V KC je hlavním vykonavatelem poh ebních ob ad kn z, což souvisí se svátostným charakterem m-e, která bývá jejich sou ástí. Pokud se m-e nekoná, m fle vykonat ob ady také jáhen. Ve zvlá-tních p ípadech je funkce ob adníka delegovaná i na pov eného laika, kterého zmocní pro konkrétní úkon biskupská konference se souhlasem Apo-tolského stolce. P edepsané modlitby pro ob ady bd ní u zem elého, v dom a na h bitov mohou v ící, p i absenci kn ze nebo jáhna, vykonat sami.

V CE je hlavním vykonavatelem poh ebních ob ad kazatel ó fará , p ípadn jáhen nebo viká (viká em je absolvent teologického studia, který se v pr b hu jednoho roku p ípravuje pro slufbu fará e). Ob ady mohou, vzhledem k tomu, fle nejsou chápány jako svátost, vykonat i ordinovaní presbyte i, katecheté a p ed itatelé, eventueln i lenové obce, k tomuto ú elu zmocn ní správci místního sboru.

V C SH vykonávají poh ební ob ady duchovní - tedy kn z nebo jáhen a pod jejich vedením také kazatel, katecheta nebo pastora ní asistent. Poh eb je ázen mezi svátostiny.

6.2. Vn j-í atributy

6.2.1. Symboly

Každá z církví poufívá p i své identifikaci zaflité grafické symboly, vze-lé z tradic, které jsou vyuflívány také p i poh bech, například umis ovány na parte (obrázek .4), rakev (obrázek .5) nebo k ozna ení hrobových míst (obrázek .6). V KC se nejvíce vyuflívá klasický k ífl, lenové CE ásto uflívají kombinaci symbol kalicha a Písma, a ufl kalich stojící na Písmu nebo vedle sebe, n kdy i kalich samostatný. C SH poufívá kalich s k íflem.

Obrázek 4: Grafické symboly, zleva: k ífl, kalich na Písmu, kalich jednoduchý, kalich s k íflem

Poh ební ústav Charitas, Ostrava Nová B ílá, archiv majitele Vít zslava Dernického

Obrázek 5: Pohřeb TMFialové, Prostějov 1952

Soukromý archiv Jitky Balatkové

Obrázek 6: Tolerance bitův, Praha 6

Jaroslav Neubauer, dostupné z <http://1620.webpark.cz/hrbitov.html>

6.2.2. Gesta

Nejbohatší na liturgická gesta a úkony je, i mimo mše ní kánon, KC, krom klasického sepětí rukou k modlitbám, znamenání se a flehnání křížem, pokleknutí, vztahování rukou při flehnání, zde najdeme i gesta speciální, a sice výkrop (obrázek 7) a okousování (obrázek 8).

Obrázek 7: Výkrop při pohřbu Mons.K. Pavlíka

Obrázek 8: Okousování rakve

Obrázek 7 i 8: Lubomír Znoj, Pozorice, dostupné z:

<http://www.farnostpozorice.cz/index.php?nid=5827&lid=CZ&pcc=PHOTOIMG&psi=48&pos=0&fn=&oid=1811346>

CE je v gestech velmi úsporná, prakticky používá pouze sepjetí rukou k modlitbám a celebrant také může gestem vyzvat zúčastněné k povstání ze sedu a zpět. Použití kříže se liší v jednotlivých sborech, podle toho, ke které tradici se jeho členové spíše přiklání.

Také v CSH se používá sepjetí rukou k modlitbám, znamenání se křížem je uflito a také zakotveno v obřadní agendě při vstupním pozdravu a při závěrečném pošechnutí, kdy někteří duchovní uflívají i vztažení rukou při prosbách za Ducha svatého. Celebrant rovněž vyzývá zúčastněné gestem k povstání a posazení se.

6.2.3. Barvy

Předepsanou barvou bohoslužebných rouch podle pohřební agendy je v KC barva černá nebo fialová. Při pohřebch dále pak barva bílá. V současné době se však černá barva uflí prakticky nepoužívá a barva bílá je vyhrazena pro výjimečné příležitosti, jako pohřebádkových sester, kněží a podobně. Základní barvou je tedy fialová.

V CE nosí kněz černý talár s bílými tabulkami. Sloufí-li jiná osoba, je oblečena civilně v duchu sloufby, kterou koná. Při pohřebch převládá barva černá v duchu vlítných společenských konvencí.

Oblečením kněze v CSH je černý talár s rudým kalichem na prsou a dvoupramenná bílá stola. Jáhen neuflívá stolu (nebo v návaznosti na tradici, vezlou z KC, může použít stolu posazenou přes rameno sepjatou na boku, což se však v praxi dnes již neuflívá). Kazatel má rovněž černý talár s posunutým zmenšeným znakem stříbrného kalicha. Další celebranti sloufí ve vhodném obřanském oděvu. V některých sborech se můžeme u duchovních setkat i s použitím stoly barvy fialové.

6.3. Lokace

Pohřební obřady v KC jsou vykonávány v domě, kde je možná i vigilie (dnes poměrně ojediněle), v kostele, ve hřbitovní kapli, u hrobu a v krematoriu, přičemž celý obřad může být rozložen do několika míst, anebo také sloufěn pouze v místě jediném. Předpokládá se i přívod z domu na hřbitov s mezizastávkou v kostele, nebo pouze z kostela nebo domu na hřbitov. Protože ve společnosti převládá způsob pohřbu flehem, obřady často konají v kostele, a dále je tělo pouze odvezeno pohřební sloufbou do krematoria, jíž bez následných obřadů v něm. Na vesnicích bývá často již přívod konaný přímě, ve městech se často přejíždí.

CE p edpokládá vykonání ob ad na ty ech místech : u domu, v kostele, u hrobu nebo v krematoriu. Je možno rozložit ob ad do t ech míst, nebo postupovat dle agendy a vybrat jeden z formulá pro ob ady pouze v jediném míst . Písn , flalmy nebo jiné instrukce pro p ípadný pr vod nejsou v agend navrženy.

Mezi formulá i agendy C SH najdeme ob ady v dom smutku, ve sboru, u hrobu, v krematoriu nebo ob adní síni a také p í zastavení za obcí, kde se d íve hojn konal tzv. odpros neboli rozlou ení (viz. Kapitola 2.4.), který je dnes spí-e výjimkou. P edpokládá se i pr vod mezi jednotlivými místy. Ob ady lze kombinovat, dle pot eby rozložit, nebo vyuflít p ípadný formulá pro poh eb pouze v jednom míst . Klasický p í pr vod bývá spí-e na vesnicích, ve m st se poz stalí i celebrant p esouvají ásto motorizovan , pokud je zesnulý ze sboru p eváfen do krematoria, kde se jifi ob ady nekonají, bývá místn zvykem vyprovodit jej pr vodem jen ur itý úsek cesty (nap íklad od sboru k ústí hlavní silnice apod.)

6.4. Vnit ní atributy

6.4.1. Výb r hudby

Hudba je podstatnou sou ástí ob ad v-ech církví. V pr b hu ritu dopl uje a zesiluje textovou sloflku, spojuje spole enství, pomáhá zpívajícím i poslouchajícím vhodn se šnaladit a také ventilovat emoce, obzvlá- v emo n vypjatých situacích, jakými poh eb a poslední rozlou ení s blízkým lov kem bezpochyby je. ástým základem pro hudební doprovod jsou flalmy. V-echny t i církve v poh ebních po ádcích pouflívají nap íklad zhudebn né flalmy 121, 130, 103, 116. Také stará k es anská píse ó šBlífl k tob , Bofle m jō má místo v poh ebním zp vníku v-ech t í církví, kafldá ji zpívá s drobnými rytmiickými obm nami a s upraveným textem.

Nejsiln j-í sepjetí hudební a textové sloflky nalezneme v poh ebním po ádku KC, kde sou ástí kafldeho z formulá jsou rozsáhlé pasáfle zpívaných flalm , kdy se p edpokládá jejich znalost a aktivní odpov p ítomných formou antifonálního nebo rezponzorického zp vu. N které pasáfle zpívá varhaník, schola nebo lid ó tedy p ítomní v ící, n které jsou vyhrazeny celebrantovi s odpov mi p ítomných. Setkáváme se zde s Mariánskou tematikou, nap íklad v písni b fln provád né p í poh bech ó šZdravas Královno. Na ur itých místech, p edev-ím v úvodu ob adu a p í pr vodě, je možno nahradit zp v obce hudbou hranou, p edev-ím na vesnicích poh ebními kapelami, nebo vhodnou oblíbenou hudbou zesnulého.

V CE je nejvíce prostoru pro písn , a ufl flalmické nebo z evangelického zp vníku, v prvním formulá i, který p edpokládá spole enství v ících a text i náp vu znalých ú astník . Zp vy jsou zpívané unisono, bez odpov dí, pomoci m fle sbor, p ípadn je mofno n který zp v nahradit vhodnou hudbou dle p ání poz stalých. Pouze t etí formulá pro poh by v krematoriu neobsahuje návrh zpívaných pasáflí.

Formulá e C SH jsou velmi variabilní i ve výb ru hudby. Nabízejí jednak zhudebn né flalmy jako sou ást ceremoniálu, jednak písn ze zp vníku, ale také dávají prostor pro vhodnou hudbu reprodukovanou nebo flivou podle p ání poz stalých i zesnulého (na mofnost jejího pouflití odkazují p ímo v jednotlivých poh ebních po ádcích). Hudební sloflka je zakomponovaná do v-ech formulá a na konci agendy se nachází v oddíle CH výb r vhodných písní k poh ebním ob ad m i s notací. Vzhledem k tomu, fle text ob ad vychází z liturgie, je mofno podle pot eby jeho ásti recitovat, nebo zpívat.

6.4.2. Výb r text

V-echny agendy nabízejí celebrujícím írokou mofnost pouflití text Písma a to jednak variabiln pro kaflký formulá , jednak alternativy pro specifické situace, jako poh eb dí te, kn ze, sebevraha apod. Také texty modliteb jsou nabízené v n kolika variantách.

Sou ástí ob ad KC je vfldy bohoslufba slova, která p edpokládá jedno afl t i tení z Písma (nap . SZ, epi-tolu a evangelium, nebo pouze epi-tolu a evangelium, nebo pouze evangelium), p i emfl je zohledn no období liturgického roku jako velikonoce, postní doba etc. Mezi variantami text nalezneme i p ímluvy za zesulé, jefl jsou d leflitou sou ástí ob ad .

V prvním formulá i CE jsou p i ob adu ve sboru dv tení z Písma, první na vybrané oddíly e evangelia, druhé by m lo podávat biblické poselství o vzk í-ení (p izp sobují se liturgickému období). Ve druhém formulá i je pouze jedno tení, ve t etím se citace Písma nep edpokládá. Epi-toly nebo oddíly ze SZ se pouflívají p i ob adech u domu a na h bitov , ve sboru se te z evangelií.

Centrem v-ech formulá C SH je biblické zv stování, ale výb r text je ponechán na celebrantovi. Je mofno kázat jak na texty SZ, na epi-toly, na evangelium, nebo na jejich kombinaci.

Věchny církve využívaly hojně formulace, a užívaly ve formě zpívané nebo recitované a mimo jiné i formulace CE určené pro krematoria a nekresanské ústavníky, jež vždy jsou částí modlitby Páně a užívaly zpívané nebo recitované. Modlitby uvozují tenčí z Písem a odevzdávají zesnulého i pozstaté do milosrdné Bofí věné přítomnosti.

6.4.3. Promluva o zesnulém

Přestože věchny uváděné církve ve svých promluvách k zústavným kladou draz na zvestování, v jehož centru stojí Kristus vítězí nad smrtí a motiv nad je pro zesnulého i pro přítomné, přeci jen je společenským územ vzpomenout i osobnost zesnulého.

V KC se tak dále je zpravidla přitom homilii, kdy může kněz, který zesnulého znal vzpomenout osobnost zesnulého v kontextu vybraných textů Písma. Externí e ník nebývá obvyklý, pokud má pronést e, dále se tak buďto ať po obadu rozloučení před odjezdem z kostela nebo po spuštění rakve na hřbitov, tedy ať po liturgických částech.

Na život a osobnost zesnulého v CE vzpomíná kurátor sboru nebo presbyter přitom kněz v samostatné části obadu nazvané šveství o zesnulém, oddělené od kázání. Vzpomínka však může být zasazena i do textu kázání, nesmí být však dominantní. Draz se klade na šveství citlivé, ale pravdivé, které připomíná lovka odkázaného na Bofí odpuštění.

ČSH přitom ve svých formulacích s možností externího e níka, jemuž je vyhrazeno oddělené místo po homilii. Přestože však dnes již nebývá e ník přítomen asto, zpravidla se vzpomínka na zesnulého promítá do textu kázání, kde ji kněz citlivě spojuje s kázáním na vybrané texty Písma, přitom dle místních zvyklostí může o zesnulém hovořit na jiném místě formulace oddělené od kázání.

6.4.4. Shromáždění

Věchny církve jsou si v domy, že lidé shromáždění k obadu nemusí být vždy aktivními členy kresanského společenství a nemusí reagovat pozitivně na věchny sloflky obadu, přestože je neznají nebo jim nerozumí i jsou pro ně jakým způsobem nepřijatelné. Proto se jim snaží vyjít vstříc úpravami formulací. V agendách nalezneme manuály pro použití na více místech přitom tradičním pohřbu se věmi historickými náležitostmi, i zkrácené verze, blíflící se jistým způsobem obadám civilním. Míra přitom sobení je však u každé církve jiná.

KC udržuje ve všech svých formuláích vysokou míru liturgického dictví předpokládajícího určitou míru porozumění, vyjímá u ostatních srovnávaných subjektů. I tehdy pokud se nekoná v průběhu obřadu v kostele celá mše, jsou pozatím vedeni k tomu, aby ji za zesnulého nechali sloužit alespoň jako mši zádušní v nejbližším termínu po pohřbu. Vždy je součástí šbohoslůžba slova a tak přestože je pohřeb samotný chápán jako svátostina, mají obřady svou podstatou svátostný charakter.

CE naproti tomu pohřební obřady svátostně nepojímá, a proto je její rozptýlení v různých místech nejčastější. Od vyznávajícího společenství, kterému nabízí jak obřady na více místech odpovídající tradici, nebo i v místě jediném, hojně prokládané tením i společným zpěvem písní, až po formulář určený pro účastníky s převahou nekřesťanských, který je koncipován jako zamyšlení nad životem v duchu křesťanských postojů s minimem liturgických prvků.

CSH si udržuje vysokou variabilitu ve všech nabízených formuláích. Prakticky každý se dá modifikovat jak pro společenství zakotvené ve sborovém životě o zpívané liturgické části s odpověďmi, responzoria, písně ze zpěvníku, tak i pro účastníky mimo církevní praxi o tené pasáže, externí eukharistie, reprodukováná hudba a podobně. Přesto je v něm zachovaná orientace na Písmo a základní kameny převzaté z bohoslužebné praxe o apoštolův pozdrav, znamení kříže, modlitba Páně, pokleknutí a podobně.

7. ZÁVĚR

Dějiny lidské společnosti jsou dějinami smrti. Teprve tváří v tvář své konečnosti a sto uvažujeme o hodnotě a smýslu života a to jak vlastního, tak těch které její filii, filijí a budou filit vedle nás. Úmrtí je bodem zlomu. Nutí nás k otázkám, co bude pak, staví před nás tajemství a nejistotu a obavy a naději. Smrt není vypočitatelná, a proto je burcující. A přesně podle představ o stavu post mortem a podle míry strachu v té které době, na ni společnost reaguje svými rituály. Ty jí pomáhají tento neuchopitelný fenomén uchopit a vytvořit rámec, do kterého se vejde každá individuální smrt ve své obecnosti i konkrétní jedinečnosti.

„Jsem jist, že ani smrt ani život, ani andělé ani mocnosti, ani přítomnost ani budoucnost, ani žádná moc, ani výšiny ani hlubiny, ani co jiného v celém tvorstvu nedokáže nás odloučit od lásky Boží, která je v Kristu Ježíši, našem Pánu.“ (1 Kor 15,55-57) Toto je poselství, které dějinami nese církev jako klíč ke dveřím za branou života pro všechny, kteří se rozhodli následovat Kristovo pozvání: „Pojďte ke mně vy, kdo se namáháte a jste obtíženi břemeny, a já vám dám odpočinout.“ (Mt 11,28). Ufles dva tisíce let se do pohřebních rituálů křesťanského světa promítá naděje a víra v zaslíbení přítomnosti z těch, kteří dříve v starých částech Písma. S proměnami společnosti a jejích hodnot a také s proměnami církevních struktur se vždy nově přelévala do konkrétních podob pohřebních obřadů oddávajících svět živých a zemřelých.

Dnešní doba přejala neradostné dědictví posledních desítek let, kdy se vnímání smrti a postavení církví ve společnosti, oproti dlouhým předchozím etapám, dost radikálně proměnilo. V našich zeměpisných šířkách už není automatické být praktikujícím členem nebo alespoň členem nějakého křesťanského společenství, v rámci kterého prožívám přirozené přechodové rituály jako narození, svatba, úmrtí a podobně. Jsme individuality, hrajeme každý sám za sebe, vyznávané hodnoty se jmenují humanistické a nekřesťanské a především jsme soběstační ve své produktivitě a empirickém uchopování skutečnosti, kterou se snažíme mít pevně v rukou. Přesto v mezní situaci, jakou bývá smrt vytvářená z každodenního života pouze do pozice senzace ve zprávách týkající se někoho zcela jiného, stále ještě musíme vyhledat ty, kteří ji umí uchopit a vrátit ji zpět do života na místo které jí odvek patří. A tehdy vyvoláváme nejen slufleby civilních, ale i církevních.

V historickém vývoji všech srovnávaných církví vidíme reakci na změny, vidíme snahu přiblížit se i nyní člověku v jeho potřebách a srozumitelně přenést radostnou zvěst evangelia a přeložit ji do jazyka, jemuž by mohl porozumět bez toho, aby se ztratil jeho obsah. Všechny současné pohřební agendy se oproti předchozím rozdíly, staly se variabilními a pokusily se nabídnout v této oblasti odpovídající sobitelných změnám podmínkám ve společnosti.

Dalo by se říci, že římskokatolická církev je jedním koncem spektra, evangelická druhým a Církev československá husitská tvoří mezi nimi jakýsi střed.

KČ zachovává liturgické dictum předpokládající nejvyšší míru reaktivity zúčastněných. Historicky se stále přiklání k vysluhování mše jako součásti obřadu a k písmenným modlitbám za zesnulého, včetně proseb k Panně Marii. ČE naproti tomu nepojímá pohřební obřad jako svátost a proto nabízí rituály jak pro aktivní členy společnosti, tak i obřad pro účastníky s pečlivou nekompromisností, kde jsou liturgické prvky minimalizovány a i přes zachování orientace na Boží lásku prokazovanou člověku, prezentovanou spíše formou zamyšlení nad obecnými otázkami života ve vyhraněné situaci, se nejvíce přibližuje civilnímu obřadu. ČSH má velmi variabilní agendu, kdy jednotlivé formuláře lze kombinovat mezi sebou pro použití na více místech nebo v místě jednom. Také podle struktury společnosti je možno využít zpívaných pasáží s responzorií, nebo naopak pouze textů, písní ze zpívání nebo hudbu reprodukovanou, externího zdroje a podobně. Při tom jsou v každém formuláři zachovány liturgické prvky, jako například, apoštolský pozdrav, modlitba Páně, znamení kříže, poslehnání, homilie na biblický text atd. Všechny církve se snaží ponechat prostor pro modifikaci dle místních zvyklostí (KČ má formulář pro vigiliu zesnulého, ČSH pro zastavení za obcí) a připouští dnes nejmasověji praktikovaný pohřeb fšehem v krematoriu, pro nějž už byly formuláře (ČSH disponuje formulářem pro uložení urny,

ČE má pro tento případ stručné instrukce pro ceremoniál). V prováděcích instrukcích a doporučeních je výrazně akcentován citlivý přístup ke konkrétním případům, a ohled na pozstaté.

Postupující globalizace přinesla do duchovního prostoru stárnoucí Evropy mnoho vlivů křesťanství vzdálených. Církve jsou si v domě jejich tlaku i sekulárních bariér změnících možný akční radius. Sílicí ekumenické hnutí proto hledá cesty jak ovlivnit zvěstování a pronikání Ducha do společnosti i možné spolupráci aniž by bylo ztraceno bohatství ukryté

v jedine nosti charismat konkrétního spole enství. Každá z komparovaných církví stojí p ed otázkami jak v každodenním putování k lov ku v jeho jedine nosti tento sv j úkol naplnit. Smrt je vždy možností. Nejen novou cestou pro zesnulého v k es anském pojetí, ale i pro živé, které na chvíli dokáže vytrhnout ze životního stereotypu návyk názor í vztah . Otev e nitro, kam m fle, t eba i díky poh ebním rituál m v té citlivé chvíli, vejít Slovo, které smrt zm ní v život, strach v d v ru, a já pozvedne k Ty, v n mfl v-e za íná i kon í.

8. RESUME

The history of human society is the history of death. Only when we stand face to face to our own finitude we often start to think about the value and direction of our own life as well as the lives of these who lived, live a will live them next to us. Death is a breaking point. It forces us to ask questions what will be after that, it confronts us with a secret, insecurity, hope, and fears. Death is not calculable and therefore alarming. And exactly according to the imaginations about the post mortem state and fear extent in different periods of time the society reacts to death by its rituals. These help the society to grasp this impalpable phenomenon and create a frame into which it is possible to fit every individual death in its generality as well as concrete uniqueness.

šFor I am persuaded, that neither death, nor life, nor angels, nor principalities, nor things present, nor things to come, nor powers, nor height, nor depth, nor any other creature, shall be able to separate us from the love of God, which is in Christ Jesus our Lord.š (R 8,38-39) This is the message which through the history the Church has been carrying as a key to the door after death for all who have decided to follow the Christ's invitation: š Come unto me, all ye that labour and are heavy laden, and I will give you rest.š (Mt 11,28). For over two thousand years now the hope and faith into the promise gushing from these as well as other testimonial parts of the Scripture has been reflecting into the funeral rituals of the Christian world. With the changes of the society and its values and also with the changes of the church structures it always newly transforms into concrete forms of the funeral rituals separating the world of the living and the deceased.

Nowadays, the world has taken over an unexhilarating heritage of the last decades when the perception of death and position of the Churches in the society, in comparison with the long previous periods of time, has changed quite radically. In our latitudes it is not automatic anymore to be a practising member or at least a member of some Christian community within which we experience natural transitional rituals as birth, wedding, death etc. We are individualities, we all play on our own, the confessed values are called humanistic and not Christian and, before all, we are self-sufficient in our productivity and empiric grasping of the reality, which we try to hold really firmly in our hands. Still, in a critical situation which can be, for example, death forced out of everyday life only into the position of news sensation concerning somebody else, we still must seek out these who can grasp it and put it back in the

place in life where it has belonged since time immemorial. And then we use not only civil but also church services.

In the historical development of all the compared Churches we can see reaction to changes, we can see an effort also nowadays to come closer to a human being concerning their needs and spread understandably the exhilarating message of the Gospel and translate it into the language which is possible to understand without losing the content. All the current funeral agendas, in comparison with the previous ones, have extended, become more variable and tried to offer a wider range of rituals adjustable to the changed conditions in the society.

It could be said that the Roman Catholic Church makes one end of the spectrum, the Evangelical Church of Czech Brethren is on the opposite end and the Czechoslovak Hussite Church is somewhere in the middle between them. The RCC maintains a liturgical heritage supposing the highest extent of responsiveness of the participating. Historically, it is still inclined to serve a mass as a part of the ritual and to pleading prayers for the deceased, including pleas to Virgin Mary. On the contrary, the ECCB does not read funeral rituals as a sacrament and therefore offers rituals for both active religious communities as well as a ritual for the majority of non-Christian participants, where the liturgical elements are minimised and despite maintaining the orientation towards the God's love rendered to a human being presented rather in the form of contemplation over general issues of life in a critical situation, it approaches civil rituals the most. The CHC has a very variable agenda, when the individual forms are possible to combine for use at more places or at just one place. According to the community structure it is also possible to use sung passages with responsories or, on the opposite, just read texts, songs from a hymnbook or reproduced music, external speaker, etc. At the same time, in every form liturgical elements are maintained e.g. the apostolic salutation, the Lord's Prayer, the Sign of the Cross, blessing, homily on a biblical text etc. All the Churches try to leave some space for modification according to the local customs (RCC has a form for the vigil for the deceased, CHC for stopping on the border of the municipality) and acknowledge the today most practised funeral by cremation in a crematorium, to which they adjusted their forms (CHC has a form for laying the urn, ECCB has brief instructions for masters of ceremonies for this case). Everywhere in the operating instructions and recommendations it is accentuated a sensitive approach to concrete cases and thoughtfulness towards the bereaved.

The progressing globalisation has brought a lot of influences distant from Christianity into the spiritual space of aging Europe. The Churches are aware of their pressure as well as secular barriers which lessen the possible radius of action. A more and more stronger ecumenical movement therefore seeks ways how to revive annunciation and penetrating of the Holy Spirit in the society with possible cooperation and without losing the wealth hidden in the uniqueness of charismas of concrete communities. Each of the compared Churches needs to find a way how, on its everyday journey to a human being in their uniqueness, to fulfil this task. Death is always an option. Not only for the deceased in the Christian sense of word, but also for the living whom, for a while, the death manages to interrupt from their life stereotypes of habits, opinions and relationships. It opens the heart and it can, possibly thanks to the funeral rituals in this sensitive moment, let the Word come inside, which will change death into life, fear into trust, and will lift I to You, in which everything begins and finishes.

POUŽITÁ LITERATURA

Primární literatura

Agenda : církev československá . Za vedení ideové rady církve československé zpracoval a upravil Vlastimil Drtina. první. Praha : Blahoslav, 1951. 334 s.

Bible : Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 7. přepracované vydání. Praha : Česká biblická společnost, 1996. 1327 s. ISBN 80-85810-11-5.

Česká biskupská konference. *Pohřební obřady*. druhé. Praha : Karmelitánské nakladatelství, 1999. 152 s. ISBN 80-7192-379-6.

DRTINA, Vlastimil. *Agenda*. první. Praha : Blahoslav, 1951. 334 s.

FARSKÝ, Karel. *Zpěvník : písní duchovních Č. S.* jedenácté. Praha : Blahoslav, 1930. 382 s.

Kniha modliteb a sloužebností : českobratrské církve evangelické. první. Praha : Synodní rada českobratrské církve evangelické, 1939. 229 s.

Kniha modliteb a sloužebností : českobratrské církve evangelické. Viktor Hájek. druhé. Praha : Kalich, 1953. 227 s.

Liturgická komise Ideové rady Č. S. H. za vedení patriarchy Josefa Třesáka. *Agenda církve československé husitské : Druhá část. Pohřební obřady*. první. Praha : Blahoslav, 1997. 40 s. ISBN 80-7000-009-8

PREŠAN, Leopold. *Agenda Provinciae Ecclesiasticae Moraviae : De Exsequiis*. první. Olomouc : Sumptibus Archiepiscopaliibus, 1932. 352 s.

STIBOR, Ferdinand. *Zpěvník : církev československá pro Slezsko a pohraničí Moravy*. první. Ostrava : Zemská rada starších, 1922. 152 s.

Synodní rada českobratrské církve evangelické. *Agenda českobratrské církve evangelické : Díl první*. první. Praha : Synodní rada českobratrské církve evangelické, 1983. 210 s.

Sekundární literatura

ADAM, Adolf. *Liturgika : K esanská bohoslužba a její vývoj*. Václav Konzal a Pavel Kouba, Jaroslav Vrbenský. druhé. Praha : Vyšehrad, 2008. 471 s. ISBN 978-80-7021-968-3

ARIES, Philippe. *Dějiny smrti I*. první. Praha : Argo, 2000. 359 s. ISBN 80-7203-286-0

BUTTA, Tomáš. Předmluva. In SALAJKA, Milan. *Portrét Církve československé husitské*. první. Praha : Blahoslav, 2007. s. 52. ISBN 80-7000-876-8

JÖCKLE, Clemens. *Memento Mori : Historie pohřbívání a uctívání mrtvých*. Jana Zoubková, Marie Bernardová. první. Praha : Euromedia Group, Knihní klub, Balios, 2000. 160 s. ISBN 80-242-0108-9.

KERRIGAN, Michael. *Historie smrti : Pohřební zvyky a smuteční obřady od starověku do současnosti*. Vladana Pillerová, Miroslav Fišáček. první. Praha : Deus, 2008. 191 s. ISBN 978-80-87087-55-8.

KOVALÍK, Zdeněk. Hudba v Církvi československé husitské : Zpěvník duchovních písní. In Církvev československá husitská. *90 let Církve československé husitské : Sborník*. první. Praha : Blahoslav, 2010. s. 185-202. ISBN 978-80-7000-047-2.

KRÁL, Pavel. Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století. In HOLÝ, Martin; MIKULEC, Jiří. *Církve a smrt : institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha : Historický ústav, 2007. s. 7-22. ISBN 978-80-7286-106-4, ISSN 0231-7494

KRISTOFOVÁ, Ester. *Pražská Chevra Kadiš*. Brno, 2008. 76 s. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra religionistiky. Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/th/175106/ff_b/>.

MIKULEC, Jiří. Náboženská bratrstva : institucionalizovaná zbožnost i smrt. In HOLÝ, Martin; MIKULEC, Jiří. *Církve a smrt : institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha : Historický ústav, 2007. s. 163-186. ISBN 978-80-7286-106-4, ISSN 0231-7494.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. první. Praha : Vyšehrad, 2004. 416 s. ISBN 80-7021-397-3.

NETPĚR, Zdeněk. Demontrace konfesionality prostřednictvím pohřebních rituálů v českých zemích po vydání tolerančního patentu. In HOLÝ, Martin; MIKULEC, Jiří. *Církev a smrt : institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha : Historický ústav, 2007. s. 265-295. ISBN 978-80-7286-106-4, ISSN 0231-7494.

PAVLÍKOVÁ, Radmila. Pohřební kázání nad biskupy v době konfesionalizace. In HOLÝ, Martin; MIKULEC, Jiří. *Církev a smrt : institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha : Historický ústav, 2007. s. 115-148. ISBN 978-80-7286-106-4, ISSN 0231-7494.

SALAJKA, Milan. *Kesanská bohoslužba*. první. Praha : Blahoslav, 1985. 148 s.

STERNECK, Tomáš. Chtěl jít krchov, by pak třeba na n koliko zámkuov zamen byl, mohl otevřít a to mrtvé tělo sami pochovati : Pohřeb v konfesijním rozdělení na příkladu p edb lohorského Brna. In HOLÝ, Martin; MIKULEC, Jiří. *Církev a smrt : institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha : Historický ústav, 2007. s. 79-113. ISBN 978-80-7286-106-4, ISSN 0231-7494

UNGER, Josef. Pohřební ritus 1. a 2. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy. In MALINA, Jaroslav. *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie : Modulové učební texty pro studenty antropologie a příbuzných oborů*. Brno : Cerm, Nauma, 2006. s. 254. ISBN 80-7204-397-8.

Ústava Církve československé husitské : Schválena 3.zasedáním VIII. sněmu 19. října 2002 v Praze, ve znění novelizace přijaté 4.zasedáním VIII.sněmu 25. srpna 2005 v Praze a 5.zasedáním VIII.sněmu 26.ledna 2008 v Praze. Praha : [s.n.], 2008. 44 s.

lánky v časopisech

KOTRLÝ, Tomáš. Pohřívání v kostele. *Revue církevního práva*. 2007, XIII, 38,3/07, s. 232-247. Dostupný také z WWW: <<http://spcp.prf.cuni.cz/30-41/38-cele.pdf>>. ISSN 1211-1635

Encyklopedie a slovníky

KOHLER, Kaufmann. *The Jewish Encyclopedia* [online]. New York : 1901-1906, 1.8.2002 [cit. 2010-05-14]. Burial. Dostupné z WWW:<<http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=1607&letter=B&search=burial>>

Internetové zdroje

eskobratrská církev evangelická : pr vodce ili baedeker [online]. Ond ej Macek. [s.l.] : [s.n.], 2008 [cit. 2010-06-07]. Ko eny, tradice a p íb hy, s. . Dostupné z WWW: <http://www.evangelnet.cz/files/831-cce_pruvodce_cili_baedeker.pdf>.

eský rozhlas [online]. 2009 [cit. 2010-05-17]. eskobratrská církev evangelická. Dostupné z WWW: <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/cirkve/_zprava/213154>.

DOLEfiAL, Ji í. *Coena* [online]. 20.12.2007 [cit. 2010-05-18]. Jak jsme d lali Agendu. Dostupné z WWW: <<http://coena.edunix.cz/coena/krouna-listopad-2007/jak-jsme-delali-agendu>>.

Portál duchovní hudby [online]. 15.4.2005 [cit. 2010-06-06]. Konstituce o posvátné liturgii. Dostupné z WWW: <http://www.sdh.cz/sdh_html/archiv/ssc.htm#81>.

P ísp vatelé Wikipedie. *Wikipedie: Otev ená encyklopedie*. [online]. 19.01.2009, 31. 05. 2010 [cit. 2010-06-06]. Rekviem. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Rekviem&oldid=5408402>>.

P ísp vatelé Wikipedie. *Wikipedie: Otev ená encyklopedie*. [online]. 15.06.2009 [cit. 2010-06-06]. Summorum pontificum. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Summorum_pontificum&oldid=5080685>.

SEZNAM PÍLOH

Obrázek 8: žádost o dispenz 26.8.1957

Obrázek 9: Vyjádření diecézní rady 26.8.1957

Obrázek 10: Stiborova liturgie, oddíl "V chrámu"

Obrázek 11: Grafické symboly, zleva: kříž, kalich na Písmu, kalich jednoduchý, kalich s křížem

Obrázek 12: Pohřební Fialové, Prostějov 1952

Obrázek 13: Toleranční hřbitov, Praha 6

Obrázek 14: Výkropiště pohřbu Mons. K. Pavlíka

Obrázek 8: Okuovení rakve při pohřbu Mons. K. Pavlíka